

Kampen om sammenhængskraften

En idéhistorisk analyse af det politiske begreb
sammenhængskraft

Peter Christian Baggesgaard Hansen

Speciale, januar 2011

Institut for Filosofi og Idéhistorie, Aarhus Universitet

Vejleder: Mikkel Thorup

Studienummer: 20042497

Typeenheder: 143.954

INDHOLDSFORTEGNELSE

ABSTRACT	3
1. INDLEDNING	4
2. METODE OG KILDER	5
2.1. METODE	5
2.1.1. TALEHANDLINGER	5
2.1.2. DEN INNOVATIVE IDEOLOG	7
2.1.3. SAMMENHÆNGSKRAFT SOM EVALUATIVT-DESKRIPTIVT TERM	8
2.1.4. OPSAMLING	10
2.2. PERIODEAFGRÆNSNING	11
2.3. KILDER	11
3. LIDT OM SAMMENHÆNGSKRAFT	15
3.1. MODERNITETENS ADSKILLELSE AF STAT OG SAMFUND	15
3.2. MODERNITETENS UDFORDRINGER	16
3.3. FRA DESKRIPTIVT TIL NORMATIVT BEGREB	18
3.4. KAMPEN OM FOLKET	19
3.5. CENTRALE BEGREBER	20
3.6. OPSAMLING	21
4. ANALYSENS KONTEKST	21
4.1. IDÉHISTORISKE RØDDER	21
4.2. POLITISK OG HISTORISK KONTEKST	25
4.3. SOCIALDEMOKRATIET I MELLEMKRIGSTIDENS DANMARK	26
5. OPDAGELSEN AF SAMFUNDET	28
6. POLITISK SAMMENHÆNGSKRAFT - FOLKET SOM POLITISK KATEGORI	31
6.1. PARLAMENTARISME OG PARLAMENTSLEDE	31
6.2. OPGØRET MED LANDSTINGET	35
6.3. OPSAMLING	37
7. SOCIAL SAMMENHÆNGSKRAFT - FOLKET SOM SOCIAL KATEGORI	38
7.1. KAMPEN MOD TOTALITARISMEN	39
7.2. FRA SOCIALISME TIL SAMFUNDSPOLITIK – DANMARK FOR FOLKET	40
7.3. STAUNING ELLER KAOS	44
7.4 OPSAMLING	49
8. KAMPEN OM SAMMENHÆNGSKRAFTEN	50
8.1. DEN AKTUELLE DEBAT I LYSET AF ANALYSEN	52
9.KONKLUSION	55
LITTERATUR OG KILDER:	57

Abstract

This thesis is a case analysis of the political concept cohesion. Cohesion is a relatively new concept in politics. It was not until the nineteen nineties cohesion became an important concept in the political debate in Denmark. The thesis shows that while the concept is relatively new it has a history, which stretches further back in time. Furthermore the thesis shows that by using a concept from recent time when analysing the past, we can learn new things about former periods' political reality. For this purpose the methodological approach adopted in the thesis is based on the works of Reinhart Koselleck and Quentin Skinner.

The methods of intellectual history developed by Skinner shows that ideas must always be understood in their historical context. When new ideas are developed it is therefore an extension of an already existing ideological universe. Any historical character is bound to an accepted linguistic and moral framework, but at the same time it is possible to reinterpret the assessment of different concepts and actions. Skinner defines these characters as *innovative ideologists* whose main task is to legitimize new and questionable behaviour by using *evaluative-descriptive* terms. This thesis deals with the concept of cohesion as such an *evaluative descriptive* term.

The methods of conceptual history developed by Koselleck shows, that examining the history of a concept requires an inclusion of words and ideas from before the concept itself arose. This is due to the fact that a concept never arises out of the blue but as a result of a long linguistic and historical development. Therefore the thesis adopts a number of linguistic substitutes in the form of a semantic field that points towards the formation of the concept of cohesion.

The case analysis is based on the Danish Social Democratic Party in the interwar period. The analysis shows that in a Danish context the concept of cohesion has arisen following the ideological development of the Social Democratic Party. Here the party chairman, Thorvald Stauning, develops a number of ideas that points towards the formation of the concept. These ideas are linked with Staunings struggle for political and economic reforms, which points towards an understanding of the concept associated with these particular issues. The thesis shows that looking at the Social Democratic Party in the interwar period through the concept of cohesion provides us with new knowledge of the ideological development of the period.

Today cohesion is often linked to the distribution of materiel goods in the society. The thesis shows that this present understanding of the concept has ideological roots with Stauning. In a concluding perspective the thesis shows that this understanding is now being challenged by a use of the concept, linking it to culture and national identity. This change in our understanding of cohesion has important impacts on our social and political reality, and therefore what we now see is a struggle over words – a struggle we can characterise as a *fight for cohesion*.

1. Indledning

Sammenhængskraft er et politisk begreb på tilsvarende måde som for eksempel frihed og lighed. På samme måde som det kan være et politisk mål at sikre individets frihed eller mindske uligheden mellem forskellige grupper/klasser, kan det være et politisk mål at sikre sammenhængskraften i et samfund. Sammenhængskraft handler om at indrette samfundet på en sådan måde, at det ikke falder fra hinanden – at der er en *kraft*, der får samfundet til at *hænge sammen*. I en aktuel dansk kontekst bliver sammenhængskraft ofte knyttet til fordelingspolitiske problemstillinger, hvor lighed og omfordeling af samfundets ressourcer ses som en forudsætning for sammenhængskraft i samfundet:

Det samme er stigende ulighed. En udvikling, som understøtter de stadig større skel imellem mennesker og på sigt underminerer sammenhængskraften, er forkert. (Frederiksen, 2008)

Men sammenhængskraft bliver også brugt i andre sammenhænge. For eksempel bliver begrebet også knyttet til kultur og identitet. Særligt er sammenhængskraft herhjemme blevet knyttet til flygtninge- og indvandrerpolitik, hvor en øget indvandring fra andre kulturer, især muslimske lande, anses som en trussel for sammenhængskraften (Støvring, 2009 samt Pittelkow & Jespersen, 2005).

Analytisk kan man skelne mellem social sammenhængskraft, politisk sammenhængskraft og kulturel sammenhængskraft, hvor den politisk strid bliver at definere, hvilken af disse, der er central for at sikre *samfundets sammenhængskraft*. Derfor er sammenhængskraft et politisk kampbegreb, hvor stridende parter forsøger at definere begrebet til sin fordel. På samme tid ser vi, at henvisninger til sammenhængskraft ofte er et forsøg på at afpolitisere den politiske debat:

Socialister, radikale og liberalister[...]begår alle den fejl, at de ser bort fra de kulturelle betingelser for sammenhængskraft, om det så sker på grund af uvidenhed eller ønsketænkning, dvs. ideologiske blokeringer. (Støvring, 2010: 17)

Her bliver sammenhængskraft fremstillet som postideologisk og dermed forsøges argumentet afpolitiseret.

Mens frihed og lighed blev sat på begreb inden for en politisk kontekst meget tidligt i historien og kom til at blive toneangivende politiske begreber og idealer fra anden halvdel af 1700-tallet og frem til i dag, så er sammenhængskraft først blevet sat på begreb relativt sent og er først blevet en central del af den politiske debat i Danmark fra 1990'erne og frem¹. Men selv om sammenhængskraft som begreb er af nyere dato, så vil jeg i det følgende vise, at begrebets historie går længere tilbage.

¹ En søgning på infomedia(24.01.2011) viser, at der i 1990 kun var ét enkelt hit på 'sammenhængskraft' i de store dagblade. I 2010 er det vokset til 529. Tilsvarende viser en søgning på www.bibliotek.dk i fritext, at kun 10 ud af i alt 210 poster stammer fra før år 2000, den første fra 1982.

Specialets primære formål er derfor at vise, at ved at tage udgangspunkt i et aktuelt politisk begreb og gå begrebshistorisk til værks, kan vi nå frem til nye indsigter om tidligere tiders politiske virkelighed. Konkret vil jeg vise, hvordan forskellige idéer, som peger frem mod dannelsen af begrebet sammenhængskraft, har gjort sig gældende i den politiske debat i mellemkrigstiden i Danmark. Til det formål laver jeg en case-analyse med fokus på Socialdemokratiet. Jeg vil vise, at idéer og forestillinger, om hvordan man fra politiske side kunne holde sammen på samfundet, har haft stor betydning for Socialdemokratiets politik i perioden.

Sekundært vil jeg, med udgangspunkt i den begrebshistoriske analyse, gå ideologihistorisk til værks og vise, at sammenhængskraft er ikke et neutralt begreb. Ved at vise at bestemte aktuelle opfattelser af begrebet har historisk ideologiske rødder, er det min hensigt at sandsynliggøre den påstand, at den aktuelle diskussion om sammenhængskraft et langt stykke hen af vejen er nye begreber bygget oven på traditionelle ideologiske modsætninger, og ikke en postideologisk diskussion som overskrider traditionelle politiske skillelinjer. På den måde kan vi kvalificere den aktuelle debat ved at blive klogere på, hvordan bestemte begreber og positioner er opstået historisk.

Først vil jeg redegøre for de metodiske overvejelser, der ligger til grund for analysen. Dernæst vil jeg redegøre for de historiske forudsætninger, for den måde jeg forstår sammenhængskraft på. Dette skal forberede analysen ved at supplere de metodiske overvejelser med et konkret analytisk indhold. Efterfølgende vil jeg præsentere min analyse-case, hvorefter jeg vil foretage selve analysen.

2. Metode og kilder

Jeg vil i det følgende redegøre for de overvejelser omkring metode, valg af case, samt valg af kilder, der ligger til grund for analysen.

2.1. Metode

Det overordnede formål er at lave en idéhistorisk analyse af begrebet sammenhængskraft. Til det formål trækker jeg på forskellige metodiske overvejelser fra Quentin Skinner og Reinhart Koselleck. Der er ikke tale om decideret ideologihistorie(Skinner) eller begrebshistorie(Koselleck), da analysen ikke binder sig fast på hverken Skinner eller Koselleck. Jeg trækker på forskellige metodiske overvejelser fra dem begge, som jeg mener bidrager til formålet med min analyse.

2.1.1. Talehandlinger

Den britiske idéhistoriker Quentin Skinner har igennem sine metodiske skrifter forsøgt at anviser en metode til forståelse af idéhistorien. Udgangspunktet er et opgør med den klassiske tilgang til historien, hvor de klassiske tekster var i fokus og blev læst, som var de en del af en aktuel politisk debat. Her antages det, at vi kan forstå Platons politiske tanker blot ved at nærstudere Platons

forfatterskab - det Skinner kalder den tekstualistiske tilgang til idéhistorien.

Problemet for Skinner er, at denne tilgang slet ikke er historisk (Skinner, 2009b: xi) forstået på den måde, at den ikke gør os klogere på, hvad Platon egentlig mente og tænkte. Skal vi lære af historien, skal vi først forstå historien korrekt, og det kræver nogle metodiske forholdsregler. Helt centralt for Skinner er, at ord skal forstås som handlinger. Når vi siger noget, er det ikke bare udtryk for kommunikation, som vi kan agere på baggrund af, men også en handling i sig selv: ”Man er altså nødt til at begribe ikke blot, hvad folk siger, men også, hvad de *gør i og med*, at de siger det” (Skinner, 2009a: 85). Vi gør noget, når vi siger noget, og derfor er det helt centralt, at vi forstår *intentionen* med en ytring:

Ingen aktør kan siges at have ment eller at være nået frem til noget, som vedkommende aldrig selv ville have accepteret som en korrekt beskrivelse af, hvad han eller hun havde ment eller var nået frem til. (Ibid.: 77)

Derfor afviser Skinner den klassiske tilgang, der fokuserede på enhedsidéers optræden i historien. Det giver ikke mening at spore for eksempel idéen om frihed bagud i historien, for ytringer er altid individuelle, i det en aktør altid gør noget individuelt og taler ind i en konkret virkelighed med bestemte historiske forudsætninger. Når forskellige historiske aktører taler om frihed, taler de derfor ikke om det samme. De bruger det samme ord til at beskrive forskellige begreber, forskellige individuelle forståelser, som hænger sammen med deres historiske forudsætninger og omstændigheder: ”Der er kun individuelle svar på individuelle spørgsmål, og der er potentielt lige så mange spørgsmål, som der er spørgere” (Ibid.: 93).

Derfor skal idéhistorien bedrives som en brugshistorie, hvor der er fokus på hvad konkrete aktører gør, når de ytrer sig: ”De eneste idéhistorier, der skal skrives, er historierne om, hvordan idéerne er blevet brugt i argumenter og tvister” (Ibid.: 89-91). Vi vil altid noget med en talehandling, som derfor aldrig er neutralt meddelene. Derfor er Skinner også skeptisk, når politikere hævder at agere hinsides ideologi. Der er en intention bag ytringer, og det er den intention, idéhistorikeren skal forsøge at afdække ved at spørge: Hvad var det en given aktør ville, da han gjorde, som han gjorde på det bestemte tidspunkt i historien?

Tilsvarende er sammenhængskraft ikke en ahistorisk idé. Men en idéhistorisk analyse af begrebet kan give os nogle redskaber til at kvalificere den debat, vi har om sammenhængskraft i dag blandt andet ved at vise, at det tidligere har været anderledes. Desuden kan vi styrke vores forståelse af de begreber, som har betydning i den aktuelle politiske debat, ved at blive klogere på deres tilblivelse og udvikling. Vi kan med andre ord blive klogere på, ”...at vores eget samfund ligesom alle andre samfund har sine egne lokale forestillinger og indretninger af det sociale og politiske liv.” (Ibid.:

94).

2.1.2. Den innovative ideolog

Når vi ikke direkte kan overføre og forstå tidligere tiders idéer i relation til nutiden, så betyder det også, at for at forstå historien må vi både inddrage socialhistorie - de sociale og historiske omstændigheder, som de pågældende idéer blev udtrykt i – og ideologihistorie – de ideologiske og intellektuelle strømninger, der gjorde sig gældende i den pågældende epoke – da Skinner viser, at disse hænger sammen. For Skinner er der nemlig en sammenhæng mellem social forandring og moralske principper, som består i, at grænsen for det politisk mulige typisk er grænsen for, hvad det moralsk er muligt at legitimere:

enhver handlemåde vil være hæmmet i det omfang, den ikke kan legitimeres. Ethvert princip, der medvirker til at legitimere en handlemåde, vil derfor tælle blandt forudsætningerne for denne handlemåde. Den mere specifikke konklusion beror på det faktum, at innovative ideologer aldrig selv vil kunne definere det spektrum af termer, de vil kunne bruge til at legitimere deres adfærd. Sådanne termers tilgængelighed er et spørgsmål om den fremherskede moral i deres samfund. (Ibid.: 112)

Vi skal inddrage aktørernes erklærede hensigter, ikke fordi de nødvendigvis er de reelle hensigter med en handling, men fordi de har betydning for handlingen på den måde, at de fortælles os noget om det moralske og sproglige univers, den pågældende aktør befinder sig i. En aktør vil nemlig altid have et behov for at fremstille sine handlinger i et positivt lys for på den måde at vinde accept(Ibid.: 112). Det stiller nogle begrænsninger for, hvilke handlinger der er mulige, da disse er betingede af det moralske univers, den pågældende aktør befinder sig i.

Der vil være grænser for, hvor meget de kan udvide anvendelsen af de pågældende termer, og derfor må de satse på at legitimere og følgelig udøve et tilsvarende indskrænket spektrum af handlinger. At studere de principper, de påråber sig, vil således være at studere en af de centrale determinanter for deres adfærd. (Ibid.: 112-113)

Derfor mener Skinner, at den brugshistorie, vi skal bedrive, egentlig er en ideologihistorie og ikke en idéhistorie, da vi altid trækker på et ideologisk moralsk sprogfællesskab, som sætter grænser for vores handlinger.

Skinner foretager videre en skelnen mellem legitimerende og forandrende sprogbrug. Enhver aktør er henvist til at benytte sig af en accepteret sproglig ramme, men på samme tid er det muligt at nyfortolke bedømmelsen af forskellige begreber og handlinger. Sådanne aktører kalder Skinner for *nyskabende ideologer*(jf. ovenstående citat), hvis hovedopgave det er at legitimere ny og tvivlsom

adfærd gennem *evaluativt-deskriptive* udtryk. Evaluativt-deskriptive udtryk er ord, der beskriver en adfærd og på samme tid fremstiller den som ønskværdig, neutral eller forkastelig, og det er via talehandlinger muligt at udvide eller forandre den ramme af handlinger, det er muligt at legitimere. Kampen om ord og definitioner er således et forsøg på at påvirke verdens indretning gennem forsøg på at diktere, hvorledes vi overhovedet forstår og taler om den, og deraf hvilke handlinger der er mulige, når vi ønsker social forandring.

Der er flere muligheder, når den innovative ideolog skal forsøge at legitimere sine handlinger. En mulighed er at "...manipulerer med visse evaluative termers talehandlingspotentialer"(Ibid.: 105). Dette kan gøres ved at ændre neutrale ord til ord, der fremstiller handlinger i et positivt lys, eller at transformere negative termer og gøre dem neutrale. Disse transformationer kan kaldes metaforiske udvidelser, hvor ordenes evaluative indhold ændres. Alternativt kan den innovative ideolog "...manipulere med kriterierne for anvendelsen af en eksisterende række rosende termer"(Ibid.: 108). Ved at gøre dette forsøger aktøren ikke at ændre termernes evaluative betydning men derimod at ændre kriterierne for hvilke handlinger, der kan beskrives af den pågældende term.

I nærværende analyse vil jeg vise, at sammenhængskraft kan opfattes som et sådant evaluativt-deskriptivt term, da det på en og samme tid er et forsøg på at beskrive og legitimere en politisk handling.

2.1.3. Sammenhængskraft som evaluativt-deskriptivt term

Som nævnt i indledningen opstår begrebet sammenhængskraft relativt sent. Men skal vi lave en begrebshistorisk analyse af et politiske begreb, er det ifølge den tyske historiker Reinhart Koselleck frugtbart at gå længere tilbage i tiden for at forstå, hvorfor begrebet er opstået.

Der er store metodiske ligheder mellem Koselleck og Skinner deri, at de begge lægger vægt på den historiske kontekst betydning for forståelsen. Kosellecks begrebshistorie er således en

kritik af den ureflekterede overførsel af nutidige og tidsbundne politiske og forfatningsrelaterede udtryk til fortidige forhold; for det andet intenderede den en kritik af idéhistorien, for så vidt idéerne blev behandlet som konstante størrelser, der artikulerede sig i forskellige historiske gestalter, men uden at ændre sig i deres kerne. (Koselleck, 2007: 66)

Som Skinner giver Koselleck også sproget en afgørende betydning for vores forståelse af en given historisk periode:

De momenter af varighed, forandring og fremtidighed, som er til stede i en konkret politisk situation, sammenfattes i den måde, hvorpå situationen håndteres sprogligt. Dermed bliver – endnu mere alment udtrykt – sociale tilstande og deres forandringer allerede her tematiseret. (Ibid.: 63)

Og videre viser han, at nye betydninger af gamle ord samt egentlige nydannelser "...forandrer det samlede politiske og sociale erfaringsrum og danner nye forventningshorisonter,"(Ibid.: 63) og danner dermed grobund for social forandring. Derfor er kampen om de 'rigtige' begreber "...socialt og politisk sprængfarlig(Ibid.: 63).

Forskellen til Skinner ligger i, at denne insisterer på idéhistorien som brugshistorie med fokus på konkrete aktører. Koselleck arbejder omvendt med en begrebshistorie med sprog uden sprogbrugere, hvor et begrebs udvikling undersøges historisk. Skinners metodiske udgangspunkt var, at "Der er kun individuelle svar på individuelle spørgsmål, og der er potentielt lige så mange spørgsmål, som der er spørger"(Skinner, 2009a: 93), og derfor er alle historiske idéer individuelle idéer. Koselleck er her mindre radikal og påpeger, at vi aldrig laver historiske brud men derimod videreudvikler og lægger nye begreber oveni det eksisterende.

Det er denne udvikling, som Koselleck mener, det er historikerens opgave at blottlægge. Derfor er den adskillelse af idéers optræden gennem tiden, som Skinner foretager, for radikal, da der er strukturer og betydninger, der går igen i historien, og på den måde skaber "...samtidighed i det usamtidige"(Koselleck, 2007: 78), uden at vi dog kan tale om enhedsidéer. Koselleck åbner altså for, at vi i begrebshistorien metodisk kan arbejde med en vis kontinuitet. Derfor er det vigtigt at skelne mellem sproghistorie og begrebshistorie. Der er nemlig forskel på ord og begreber. For eksempel er der flere frihedsbegreber, selv om der kun er ét ord for det. Derfor er begrebshistorien, ifølge Koselleck, en disciplin, hvor vi ser på begreber "hvis semantiske bæreevne rækker videre end de "blotte" ord, der bliver anvendt i det politiske sociale domæne."(Ibid.: 59). Derfor skal vi inddrage flere forskellige ord og benævnelser, når vi skal lave en begrebshistorisk analyse af et bestemt begreb:

Undersøgelsen af et begreb bør ikke kun gå semasiologisk til værks; den kan ikke begrænses til ordenes betydninger og deres forandring. En begrebshistorie må til stadighed tage højde for ånds- og socialhistoriske forskningsresultater, frem for alt må den også arbejde onomasiologisk skiftende med den semasiologiske tilgang. Det vil sige, at begrebshistorien må registrere de mangfoldige benævnelser for (identiske?) sagsforhold for at kunne redegøre for, hvordan noget blev bragt på begreb. (Ibid.: 73-74)

At sætte på begreb er en almengørelse, som først lader sig gøre, når der er et tilstrækkeligt politisk og socialt erfaringsrum, som kan sammenfattes i en samlende begrebslig betegnelse for et bestemt politisk og socialt fænomen. Derfor kræver en begrebshistorisk undersøgelse af begrebet sammenhængskraft, at man blottlægger en række semantiske felter, som har været 'svangert' med begrebet. Dertil kræves også en omfattende inddragelse af den politiske og sociale kontekst for at

kunne udlede de relevante betegnelser.

Så selv om man ikke talte om sammenhængskraft i mellemkrigstiden (perioden for min undersøgelse), så er det frugtbart at undersøge det sproglige univers og de sociale omstændigheder, der gjorde sig gældende, hvis vi skal forstå, hvorfor fænomenet senere er blevet sat på begreb og har fået den betydning, det har i dag.

2.1.4. Opsamling

Når jeg i det følgende laver en idéhistorisk analyse af begrebet sammenhængskraft, så er formålet altså give os ny viden om de politiske idéer i den analyserede periode ved at tage udgangspunkt i et aktuelt politisk begreb og vise, at det har begrebshistoriske rødder i perioden. Det kan desuden gøre os klogere på den aktuelle diskussion, da det viser os de ideologihistoriske forudsætninger, som har betydning for vores forståelse af begrebet i dag. Dertil trækker jeg på både Skinners ideologihistoriske og Kosellecks begrebshistoriske metoder. Begrebshistorisk forsøger jeg at afdække det semantiske felt, som kan siges at pege fremad mod begrebsliggørelsen af termen sammenhængskraft. Dette felts forskellige betegnelser kan siges at udgøre de evaluativt-deskriptive udsagn, der optræder som sproglige stedfortrædere i min analyse, da de får samme funktion, som sammenhængskraft skulle have haft i en ren ideologihistorisk analyse af begrebet sammenhængskraft. Via talehandlinger der inddrager disse evaluativt-deskriptive termer, er det muligt at legitimere politiske handlinger, der ellers ville være problematiske. Her vil jeg vise, at der trækkes på flere af de strategier, som Skinner opstiller.

Det skal tilføjes, at jeg ikke skal eller kan afgøre, hvilke faktorer der objektivt set sikrer sammenhængskraften i et samfund. Det ligger inden for politologien og historien at beskæftige sig med dette. På samme tid er det ikke et forsøg på at relativere fænomenet. Den idéhistoriske metodes fordring ligger deri, at ved at vise sprogets betydning for vores opfattelse af den sociale og politiske virkelighed kan vi vise, hvordan der ligger ideologi og magt bag handlinger, der fremstilles som neutrale og objektive. Derved kan vi også blive klogere på, hvorfor bestemte begreber og positioner har set dagens lys, hvad der betinger dem, og hvad de udspringer af – og hvilke interesser der ligger bag.

Endelig skal det præciseres, at jeg ikke laver en fyldestgørende analyse af begrebet sammenhængskraft. For det første er jeg i en snæver dansk kontekst, for det andet har jeg valgt en enkelt case for at belyse visse træk, hvorfor der er meget tilbage, som retfærdigvis burde belyses. Der er således masser at tage fat på for fremtidig forskning.

2.2. Periodeafgrænsning

Min case er valgt ud fra overvejelser omkring periode og aktør. Periodisk er det centralt at slå fast, at sammenhængskraft for det første er en moderne forestilling, da det kræver en idé om samfundet som noget adskilt fra staten(uddybes i afsnit 3.1.). Jeg indskrænker videre min undersøgelse til at fokusere på mellemkrigstiden i Danmark. Det er ikke fordi, at det er her, der første gang bliver formuleret idéer om sammenhængskraft, men fordi mellemkrigstiden byder på nogle konkrete empiriske omstændigheder, som er illustrative for mine analytiske pointer. Periodeafgrænsningen danner således rammerne for analysen af en særlig polemisk kontekst, som byder på et semantisk felt, der peger frem mod begrebet sammenhængskraft.

Mellemkrigstiden er interessant, fordi den opfattede trussel mod samfundet kom til udtryk på flere niveauer(uddybes i afsnit 4.2.). Perioden er desuden præget af en stigende urbanisering og industrialisering, som udfordrede den traditionelle socialisering. Demokratiet var videre stadig forholdsvis nyt og endnu ikke konsolideret, hvilket i lyset af de antidemokratiske bevægelser i perioden skabte usikkerhed omkring hvilken styreform, der var at foretrække, og hvad der kunne kategoriseres som legitime metoder i den politiske kamp(uddybes i analysen). Det skabte en situation, hvor bestemte politiske aktører kunne træde i karakter i dels en fælles kamp for at sikre samfundet mod splittelse, dels en indbyrdes kamp om at definere, hvad der skulle til for at nå målet – *Kampen om sammenhængskraften*. De mange trusler om splittelse gav således næring til forskellige idéer om sammenhæng, som blev udtrykt på forskellige måder.

2.3. Kilder

Skinner's fokus på talehandlinger viser, at de intellektuelle udfører en aktivitet i en bestemt politisk kontekst. Det er det politiske liv, der sætter rammerne for den politisk teoretiker ved at bestemme de spørgsmål, der er relevante, og tilbyde det moralske sprog, som den intellektuelle må tage udgangspunkt i. Den finske idéhistoriker Kari Palonens metodiske overvejelser ligger i direkte forlængelse af Skinner. Hvor Skinner gjorde den intellektuelle til politisk aktør, viser Palonen, at vi tilsvarende skal se politiske aktører som intellektuelle:

I think that here [hos Skinner] we can detect the first dimension of the priority of political life over political thought[...]. Whereas he emphasizes the reading of theorists as politicians, my attention is directed toward the possibilities of reading politicians as theorists. (Palonen, 2005: 352+351)

Skinner pointerede, at den innovative ideolog udfører talehandlinger – dvs. en aktivitet. Palonen tager skridtet videre og siger, at politiske aktører også potentielt er teoretisk og ideologisk innovative(Ibid.: 359). Den politiske aktører har ifølge Palonen videre en særlig status, der gør ham

interessant som kilde i den politiske idéhistorie. Det udspringer af det faktum, at han som politisk aktør er helt tæt på de politiske problemstillinger, hvor en intellektuel typisk vil være mere på afstand:

In other words, the politician is a person who has a keen sense with regard to the demands of the present situation, an ability to read the signs of the times, and who is, in keeping with this idea, even prepared to abandon long-term projects if they cannot be adapted to the singular requirements of the current situation. (Ibid.: 360)

Politik er baseret på uenighed og konflikt, og den innovative ideolog tager netop udgangspunkt i tidens centrale moralske og politiske konflikter. Politikeren er mere tilbøjelig til at ændre og udvikle sit sprog end en intellektuel, da hans politiske handlinger afhænger af hans evne til at overbevise andre og derved udvide sit handlerum:

If we assume, in keeping with Skinner, that conflict and controversy are indispensable and valuable parts of political life, we understand that a politician is a person who always has to relate her judgement to that of her adversaries and competitors. The urgency of the situation may make an innovative politician reflect upon such questions as the extent to which she has too willingly subscribed to the opponent's analysis of what is possible or what is legitimate. Insights like this invite a politician to search for alternatives beyond given definitions and to assess the extent to which an extension of the Spielraum could be obtained through these alternatives. (Ibid.: 360-361)

Det skal slås fast, at Palonen betragter *politikeren* og *den intellektuelle* som idealtyper. Konkrete historiske personer er aldrig et enten-eller, men har ofte fødder i begge lejre. Men de aktive politiske aktører er ofte blevet glemt i idéhistorieskrivning, og her vil Palonen have os til at sadle om, da politikeren som praktiker kan vise os de moralske grænser, mens vedkommende på samme tid udfordrer og udvikler disse i det politiske spil.

Der er videre det særlige ved den aktive politiker, at i modsætning til teoretikeren spiller tidsfaktoren en central rolle, da nødvendigheden af at tage beslutninger spiller ind (Ibid. 362). Tidsfaktoren gør desuden, at det særligt er i krisesituationer, at politikeren som idealtype kan optræde som innovativ ideolog, da kriser og pressede situationer kræver handlinger:

politicians may, especially in crisis situations, be obliged to act as 'theorists' themselves in order to explain their position and, if possible, to create new Spielräume for their own actions. (Ibid.: 362)

Min periodeafgrænsning danner netop rammer for en række kriser, hvilket gør politikerne til

centrale aktører i min analyse. Der eksisterer således et samspil mellem teoretisk tænkning og praktisk politiske talehandlinger. De er begge bærere og udviklere af ideologi, og derfor vil jeg i analysen fokusere på relevante politiske aktører.

For at afgrænse min analyse vil jeg fokusere på Socialdemokratiet. Socialdemokratiet er det klart mest dominerende politiske parti i mellemkrigstiden både i kraft af, at det er det bærende regeringsparti i det meste af perioden (1924-26 samt 1929-40), men også i kraft af partiets parlamentariske dominans². Socialdemokratiet er videre en interessant case i forhold til analysens ærinde, fordi partiets politiske udvikling netop involverer en ideologisk udvikling, som har betydning for udviklingen af begrebet sammenhængskraft. Afgrænsningen gør dog, at jeg kun fokuserer på bestemte elementer af udviklingen af begrebet, hvorfor der som sagt ikke er tale om en fyldestgørende analyse.

Jeg vil videre særligt fokusere på Socialdemokratiets daværende formand, Thorvald Stauning. Stauning kan betragtes som den innovative ideolog, som via talehandlinger ændrer den måde, hvorpå vi forstår bestemte politiske begreber. Jeg vil i analysen komme med en nærmere beskrivelse af den polemiske kontekst, men jeg vil her nævne, at Stauning som partiformand selv formede en række af de beskrivelser og argumentationer, som Socialdemokratiet tog til sig i samtiden, som videre var en periode, hvor partiet ændrede sig markant fra at være et udpræget klasseparti til at blive et bredt favnende folkeparti.

Skinner's opgør med den tekstualistiske tilgang til idéhistorien var på samme tid en udvidelse af opfattelsen af, hvad der udgør relevante kilder i idéhistorien. Denne kurs videreudvikler Palonen via sit fokus på den politisk aktør. Her viser han, at alle kilder potentielt set kan være relevante, hvorfor idéhistorikerens opgave bliver at opdage de ofte oversete kilder:

In other words, any document may contribute to political thought[...]One obvious implication of the Skinnerian thesis lies in the acceptance of the fact that seemingly harmless formulations in the controversies of daily political life may contain points of dissolution and innovation, which should not be neglected. (Ibid.: 356)

Politisk idéhistorisk forskning har ofte beskæftiget sig med hovedværker, forfatninger, menneskerettighedserklæringer og lign. Den idéhistoriske forskning af dansk politik har derfor været forholdsvis fattig, da Danmark ikke har haft de store politisk tænkere eller banebrydende politiske dokumenter. Men det betyder ikke, at der ikke er kilder til idéhistorisk forskning af den politiske udvikling i Danmark, eller at denne udvikling ikke er interessant for idéhistorikere.

² Socialdemokratiet bliver det største parti i Folketinget fra 1924 med 36,6 procent af stemmerne, hvorefter de vokser støt og toppe i 1935 med 46,4 procent. I 1939 er det faldet lidt til 42,9, men partiet er stadig det største i Folketinget.

Palonen viser os netop, at når vi inddrager politiske aktører, åbner vi samtidig for en række alternative og ikke-kanoniserede kilder, som det er relevant at inddrage i den idéhistoriske forskning.

Jeg vil i det følgende primært benytte mig af partiprogrammer, politiske taler, rigsdagsdebatter og avisartikler. Palonen pointerer, at netop parlamentsdebatter er ideelle kilder til undersøgelsen af centrale politiske begreber. Videre er parlamentet ikke bare en institutionel ramme, der afspejler den eksterne politiske virkelighed, men en institution, som i sig selv er med til at ændre og udvikle denne:

This use of concepts was part of the rhetorical character of parliamentary deliberations and could really affect the decision-making process; the concepts did not merely reflect some external 'political reality'. In present-day historical research, these parliamentary speech acts thus need to be taken as important objects of analysis. (Ihalainen & Palonen, 2009: 23)

Parlamentet er så at sige ikke kun en besluttende men også en deliberativ institution (Ibid.: 21). I Danmark, hvor vi ikke har de store teoretiske hovedværker eller politisk intellektuelle, er det nærliggende at inddrage parlamentsdebatter og politiske aktører som kilder til forskning i politiske begrebers udvikling. Palonen mener, at den deliberative karakter af parlamentet netop er med til at skabe et forum for ideologisk innovation:

the existence of continual parliamentary debates in itself supported change in political language and culture by providing a forum for the expression of political opinions through the use of language and concepts. (Ibid.: 23)

Det giver os desuden mulighed for at datere begrebslige forandringer mere præcist (Ibid. 28), end når vi eksempelvis fokuserer på teoretiske hovedværker eller encyklopædiske opslagsværker. Ved at kigge på parlamentsdebatter får vi også et mere præcist billede af den kontekst, aktøren taler i, end når vi f.eks. forsøger at rekonstruere, *hvem det egentlig var Locke talte til*. Målet med at inddrage nye kilder er, at vi potentielt set kan redatere begrebslige ændringer i lyset af den nye viden, hvilket netop er formålet med min analyse af begrebet sammenhængskraft.

the systematic study of parliamentary sources is likely to create new interpretations in conceptual history and the history of political cultures more generally, leading to the re-dating of some major conceptual shifts. (Ibid.: 33)

Men disse kilder kan ikke stå alene. De skal suppleres med andre offentlige kilder for at undersøge

begrebernes status og udvikling i den brede offentlighed:

To supplement the analysis of parliamentary debates, we need to study other forums of public debate - particularly those directly connected with current debates in parliament. (Ibid.: 24)

Jeg vil i analysen især fokusere på taler, avisartikler og partiprogrammer. Disse kilder ligger netop i tæt forbindelse med de sager, som på samme tid bliver debatteret i Rigsdagen, og bliver således både indikator men også selvstændig faktor i de begrebslige forandringer, som er genstand for min analyse.

3. Lidt om sammenhængskraft

Jeg vil i det følgende afsnit sige nogle generelle bemærkninger om begrebet sammenhængskraft. Jeg vil komme ind på de historiske forudsætninger for idéer om sammenhængskraft, som jeg forstår det i analysen. I forlængelse af det vil jeg præsentere nogle begreber, der er centrale for forståelsen af begrebet sammenhængskraft. Disse begreber vil danne ramme for det semantiske felt, som jeg vil fokusere på i den senere analyse.

3.1. Modernitetens adskillelse af stat og samfund

Når vi i dag taler om sammenhængskraft, så er det et politisk begreb, der knytter sig til befolkningen og samfundet. Staten er kun relevant som en aktør, der kan påvirke sammenhængskraften i befolkningen/samfundet. Denne måde at tænke på forudsætter en adskillelse af samfundet fra staten, som først er opstået i den periode, vi populært kalder for moderniteten. Mere specifikt er det en bred opfattelse, af adskillelsen finder sted i oplysningstænkningen, særligt i den skotske oplysning (Kristensen og Sørensen i Thorup, 2006: 32).

Klassisk politisk teori fra Platon til Hobbes fokuserede i vid udstrækning på staten. Det ses f.eks. i Hobbes opfattelse af naturtilstanden. Her eksisterer samfundet ikke, da den før-politiske tilstand er en alles kamp mod alle. Derfor konstrueres samfundet først ved statsdannelsen. Staten og samfundet hænger i Hobbes tænkning derfor uløseligt sammen:

A Common-wealth is said to be Instituted, when a Multitude of men do Agree, and Covenant, every one, that to whatsoever Man, or Assembly of Men, shall be given by the major part, the Right to Present the Person of them all. (Hobbes, 1997: 96)

Tilsvarende hos Platon, hvor den politiske tænkning kredser om den retfærdige stat. Når jeg nu vil inddrage de skotske oplysningstænkere, er det ikke en påstand om, at det er her, adskillelsen finder

sted. Den udvikling er en proces, som man analytisk vil kunne spore længere tilbage. Jeg inddrager dem, fordi tematiseringerne her udtrykker en særdeles rodfæstet opfattelse af samfundet som noget radikalt andet end staten, og derfor er tænkere som Hume, Adam Smith og Adam Ferguson eksemplariske til at eksemplificere nogle centrale historiske forudsætninger.

Hos de skotske oplysningstænkere adskilles staten fra samfundet analytisk og historisk i form af afvisningen af kontrakttænkningen:

Mankind are to be taken in groups, as they have always subsisted. The history of the individual is but a detail of the sentiments and thoughts he has entertained in the view of his species: and every experiment relative to this subject should be made with entire societies, not with single men.
(Ferguson, 2007: 10)

Samfund kan eksistere uafhængigt af staten, og samfundet har en lang historie, hvis begyndelse vi ikke kan spore tilbage i tiden, da det falder uden for vores erfaringsgrundlag³. Vores undersøgelse af mennesket må derfor tage udgangspunkt i mennesket i en samfundstilstand.

Staten er derimod noget mennesket aktivt har skabt. Derfor er der også på Fergusons tid mange forskellige statsformer, som blev genstand for analyse. Hvilke konsekvenser har forskellige statsformer for samfundet? Dette spørgsmål forsøger Hume eksempelvis at besvare i essayet *Of Civil Liberty* (Hume, 1987: 87), hvor han sammenligner den republikanske statsform med den monarkiske, og analyserer disses betydning for udviklingen af samfundet. Tilsvarende undersøger Adam Smith i *Wealth of Nations* forskellige politiske styreformers betydning for den økonomiske velstand i et samfund (Smith, 1981).

Sådanne analyser kræver netop en skelnen mellem stat og samfund. Tidligere havde man en dikotomi mellem individet og staten, men nu optræder en tredje kategori i form af samfundet. Samfundet er de forsamlinger af individer, som vi kender til, og hvis udvikling vi kan spore op igennem historien. Samfundet kan beskrives via love og forsøges reguleret via politik, og det er netop sådanne ærinder, de skotske oplysningstænkere er ude i, når de forsøger at beskrive, hvordan samfundet hænger sammen, og hvordan man sikrer udviklingen ved at undersøge mulighederne for at påvirke samfundets udvikling fra politisk hånd.

3.2. Modernitetens udfordringer

De skotske oplysningstænkere opdagede så at sige det civile samfund, og de tematiserede en række af dets problematikker. F.eks. var et af Adam Smiths centrale ærinder at beskrive, hvordan velstanden i et samfund sikres (Smith, 1981) – dvs. løse en økonomisk problemstilling. Som en del

³ Fælles for de skotske oplysningstænkere var en overbevisning om, at erfaringen er udgangspunktet for eksakt viden om verden (Hume, 1999: 211)

af oplysningstænkningen fokuserede de skotske oplysningstænkere på fremskridtet. De forsøgte at blottlægge de mekanismer og forudsætninger, der skaber fremskridt og velstand i et samfund.

I 1800-tallet begyndte den politiske tænkning at skifte fokus. Fremskridtstanken var stadig central, men man blev mere opmærksom på de potentielle problemer, der fulgte med den stadige udvikling. Disse problematikker kom til at optage de sociologer, som prægede 1800-tallets politiske tænkning, herunder Marx, Durkheim og Tönnies.

Marx tænkte i tråd med oplysningstænknerne, da han i beholdt den fremadskridende udvikling som ledetråd. Men hans beskrivelser af denne udvikling peger på en række udfordringer for arbejderklassen, som har dannet ramme for de mange forskellige socialistiske bevægelser, der så dagens lys i 1800-tallet og frem. Disse udfordringer kan kort skitseres i det politiske begreb *klassekamp*: ”Die Geschichte aller bisherigen Gesellschaft ist die Geschichte von Klassenkämpfen“ (Marx & Engels, 2005: IV). Marx pegede på, at til det kapitalistiske samfund hører splittelse. Samfundet forstås i den marxistiske terminologi ud fra materielle termer i form af de sociale klasser, og marxismen viser, at det er konflikten mellem disse klasser, der driver historien frem. Klassekampen mellem arbejdere og arbejdsgivere er den slagmark, der i marxistisk teori dominerer samfundsanalysen.

Idéen om at det moderne samfund bygger på modsætninger og derfor potentielt set også splittelser i samfundet, var en grundtanke hos flere af periodens tænkere. Hos Emile Durkheim bliver vi præsenteret for nogle begreber, som peger frem mod forestillinger om sammenhængskraft. Durkheim taler om, at for at et samfund kan hænge sammen, kræves der solidaritet mellem borgerne. Det traditionelle samfund var præget af mekanisk solidaritet, mens det moderne samfund hænger sammen via organisk solidaritet. Mekanisk solidaritet er kendetegnet ved genkendelighed. Individer er solidariske, fordi de kender hinanden, bor med hinanden, eller genkender sig selv i hinanden (Durkheim, 2000: 92). Organisk solidaritet er ikke præget af samme samhørighed. Her opstår solidariteten ved, at de enkelte individer indgår i et samlet organisk hele, i en arbejdsdeling, som bliver bundet sammen af nødvendigheden af det enkelte individ (Ibid.: 124). Men Durkheim bedrev ikke politisk teori i den forstand, at han gav nogen anvisning på, hvad man skal gøre, for at styrke solidariteten i et samfund. Hans værker var først og fremmest et forsøg på at beskrive, hvorfor moderne samfund er stabile samfund.

Tilsvarende med Ferdinand Tönnies. Han skelner i sit hovedværk *Gemeinschaft und Gesellschaft* fra 1887 mellem to forskellige typer af samfund, som historisk set også er adskilt. De små traditionelle samfund – *Gemeinschaft* – som var præget af kinship og samhørighed, kontra de store moderne samfund – *Gesellschaft* – som er præget af individualisme og forskellighed:

The relationship itself, and the social bond that stems from it, may be conceived either as having real

organic life, and that is the essence of Community [Gemeinschaft]; or else as a purely mechanical⁴ construction, existing in the mind, and that is what we think of as Society [Gesellschaft]. (Tönnies, 2001: 17)

Fælles for Durkheim og Tönnies er, at de peger på udfordringerne i det moderne samfund, og at de prøver at forklare, hvorfor de store individualiserede statssamfund ikke falder fra hinanden i takt med, at de små traditionsbundne samfund ophæves. Hvad er det, der sikrer at samfundet hænger sammen – hvad udgør dets sammenhængskraft? En af årsagerne er, at truslen mod staten ikke længere kun kom udefra i form af konkurrerende eller angribende stater. Truslen kom nu også indefra – fra samfundet. Splittelser i samfundet kan få staten til at falde fra hinanden, hvilket periodens mange revolutionære bevægelser var en synlig påmindelse om. Disse trusler blev opdaget i 1800-tallet, og det kvalificerer opkomsten af begrebet sammenhængskraft i den politiske tænkning.

3.3. Fra deskriptivt til normativt begreb

Når sociologerne i 1800-tallet undersøgte, hvad det er, der holder et samfund sammen, så var det i udgangspunktet en deskriptiv videnskab. Men den rent beskrivende analyse har normative konsekvenser. Viser man, hvad der får et samfund til at hænge sammen – hvad der udgør dets sammenhængskraft – ligger der implicit en fordring om at forfølge netop det. Ord og begreber er aldrig neutrale, og særligt når vi taler om samfundsteori, ligger der et normativt potentiale, som derved gør begreberne normative. Det er netop derfor, at disse begreber kan anskues som evaluativt-deskriptive begreber, som på samme tid beskriver bestemte fænomener og tillægger dem en bestemt vurdering.

Siger man eksempelvis, at det er social lighed, der får et samfund til at hænge sammen, så ligger der en normativ fordring om at sikre større social lighed. Siger man, at det er religion eller kultur, der skaber sammenhæng, ligger der en fordring i at sikre disse størrelses indflydelse i samfundet. Et af de begreber, der bliver centrale i den politiske debat i 1800-tallet er begrebet *folk* (Canovan, 2005: 71-71). Dette skyldtes især tre bevægelser:

- 1) De nationalistiske bevægelser, hvor folket blev forstået som en national kategori.
- 2) Den demokratiske udvikling, hvor folket blev opfattet politisk.
- 3) De socialistiske bevægelser, hvor folket, med udgangspunkt i den marxistiske klassekampsteori, blev opfattet som en social kategori.

Som jeg vil vise i min analyse, så hænger de forskellige opfattelser af splittelse, solidaritet og konflikt tæt sammen med begrebet folk. Definitionen af hvad der får et samfund til at hænge

⁴ Begreberne organisk og mekaniske er vendt på hovedet i forhold til Durkheims brug af dem

sammen, afhænger på mange måder af den måde, man forstået folket på. Det normative potentiale kommer derfor til udtryk i det, man kan kalde *kampen om folket*, som derved bliver en katalysator for *kampen om sammenhængskraften*.

3.4. Kampen om folket

Begrebet *folk* kan forstås på flere måder⁵:

- 1) Som en kulturel kategori
- 2) Som en social kategori
- 3) Som en politisk kategori

Der er tale om idealtyper, som i praksis ofte er overlappende og flertydige. De forskellige kategorier er på ingen måde transhistoriske, men jeg laver denne forsimples for at anskueliggøre de senere analytiske pointer. Traditionelt har konservatismen abonneret på den kulturelle forståelse(folket som *ethnos*), socialismen på den sociale forståelse(folket som *klasse*), mens liberalismen har fokuseret på den politiske forståelse(folket som *demos*)⁶⁷. Disse forskellige opfattelser har givet anledning til dybe splittelser i form af enten radikaliseret klassekamp eller radikaliseret nationalisme. Den der definerer folket bestemmer, hvem solidariteten retter sig imod – landsmænd, klassefæller eller medborgere – og endnu vigtigere, hvem der ikke er genstand for solidaritet; og dermed opstår den potentielle splittelse. Folket bliver en kategori, der kan mobilisere politisk forstået på den måde, at henvisninger til folket skaber legitimitet for ens politiske dagsorden(Canovan, 2005: 1). Tilsvarende med sammenhængskraft. Men opfatter man folket forskelligt, vil man også have forskellige opfattelser af sammenhængskraft. Kampen for sammenhængskraft i et samfund kan derfor anskues ud fra forskellige opfattelser af begrebet *folk*.

Historisk var kampen om folket en kamp om at definere, hvem der udgjorde folket. For eksempel i kampen om fastlæggelsen af statens geografiske grænser(folket som national/kulturel kategori), kampen om materiel omfordeling(folket som social kategori) eller kampen om medbestemmelse(folket som politisk kategori). Den kamp eksisterer stadig, men de forskellige opfattelser af folket er også en kamp om at definere, hvad der er det centrale karakteristika ved folket. Hvad der er det definerende træk. Diskussionen er parallel, og handler om hvorvidt man skal forstå folket ud fra socioøkonomiske faktorer eller ud fra eksempelvis kulturelle/sproglige faktorer.

⁵ Denne opdeling er inspireret af Ove Korsgaards doktorafhandling *Kampen om Folket*(2004).

⁶ Her taler jeg om politisk, ikke økonomisk, liberalisme forstået som en ideologi, der tager udgangspunkt i det enkelte individ. Her består folket af de enkelte borgere i en politisk sammenslutning, som ikke nødvendigvis er et demokrati. Det centrale er, at *folket* forstået som *demos* er en opfattelse af *folket* som en politisk sammenslutning uafhængig af lokale forhold som eksempelvis kultur, sprog eller materielle forhold. *Demos* angiver for liberalismen et politisk folk i form af borgerne i staten og ikke et sprogligt folk eller en social klasse.

⁷ Der er som sagt tale om forsimplede idealtyper. Det er også tilfældet i denne parallel til de tre klassiske ideologier. Igen fanges den historiske variation af de forskellige ideologier ikke, og jeg er opmærksom på faren for anakronismer. Men analytisk er det en frugtbar opdeling, da det tillader mig at anskueliggøre de idéer og begreber, jeg undersøger, ud fra de opstillede forståelser af *folket* og *samfundet*.

Det er især denne sidste kamp, som jeg vil trække på i min analyse.

3.5. Centrale begreber

I forlængelse af de ovenstående metodiske bemærkninger og historiske forudsætninger er det muligt at udlede et semantiske felt, som vil blive gennemgående i den følgende analyse. Først er det centralt at fremhæve det, jeg vil kalde *rammebegreber*. Det skal forstås på den måde, at det er nogle overordnede begreber, som danner rammen inden for hvilken, den politiske diskussion om sammenhængskraft foregår. Ramebegreberne er:

- *Samfund*
- *Folk/befolkning*
- *Demokrati*

Samfund er et centralt rammebegreb, da det er samfundet, der er genstand for idéer om sammenhængskraft. Det samme gør sig gældende for begrebet *folk/befolkning*. Splittelsen i samfundet er en splittelse i befolkningen. Samfundet og folket/befolkningen er derfor parallelle rammebegreber. Demokrati er videre et centralt rammebegreb, da demokratiet er den styreform, som samfundet i Danmark indrettes efter. Sammenhængskraft hænger sammen med demokrati på den måde, at et stabilt demokrati kræver et stabilt samfund. Det vil jeg komme nærmere ind på i analysen.

Derudover er der de begreber, jeg vil kalde *retoriske begreber*. Det skal forstås på den måde, at de er de begreber, som den innovative ideologi retorisk benytter sig af til at legitimere den førte politik. De retoriske begreber er:

- *Sammenhæng*
- *Solidaritet*
- *Tillid*
- *Splittelse*
- *Kamp*
- *Kaos*

Begreberne varierer over dikotomien sammenhæng >< splittelse. Sammen udgør de mange begreber de evaluativt-deskriptive udtryk, som peger frem mod dannelsen af begrebet sammenhængskraft. Der er ikke tale om en udtømmende liste, men blot om en samling af begreber, som er centrale i det semantiske felt, som jeg mener begrebshistorisk er med til at skabe forudsætningerne for dannelsen af selve begrebet.

3.6. Opsamling

Vi har nu de analytiske redskaber på plads. Jeg vil som nævnt ud fra Kosellecks begrebshistoriske metode afdække det semantiske felt, som kan siges at pege fremad mod begrebsliggørelsen af termen sammenhængskraft. Det semantiske felt tager udgangspunkt i de rammebegreber og retoriske begreber, jeg har udledt i det ovenstående afsnit. Disse begreber kan siges at udgøre de evaluativt-deskriptive udsagn, der optræder som sproglige stedfortrædere i min analyse, da de får samme funktion, som sammenhængskraft skulle have haft i en ren ideologihistorisk analyse af begrebet sammenhængskraft. Via Skinners ideologihistoriske metode vil jeg vise, at via talehandlinger, der inddrog disse evaluativt-deskriptive termer, var det muligt for Stauning at legitimere politiske handlinger, der ellers ville være problematiske. Bruge af disse er således en legitimerende sprogbrug, som får konsekvenser for vores forståelse af bestemte begreber, herunder *sammenhængskraft*.

4. Analysens kontekst

Som nævnt er der i dag mange forskellige opfattelser af sammenhængskraft. Jeg har valgt min analyse-case for at vise de begrebshistoriske og ideologihistoriske forudsætninger for bestemte opfattelser. Man kunne have valgt en anden, eksempelvis en mere nationalkonservativ vinkel, i en dansk kontekst med udgangspunkt i Grundtvig, hvilket ville have belyst andre aspekter af vores forskellige forståelser af begrebet i dag. Jeg har som nævnt valgt at fokusere på Socialdemokratiet. Derfor vil jeg inden analysen redegøre for partiets idéhistoriske rødder, samt den politisk historiske kontekst analysen tager udgangspunkt i. Dette er nødvendigt for at kunne forstå de senere analytiske pointer.

4.1. Idéhistoriske rødder

Som socialistisk parti bygger Socialdemokratiet på marxismen i den forstand, at udgangspunktet var varetagelsen af den arbejdende klasses interesser. Men partiet var ved dannelsen i højere grad inspireret af udviklingen hos det tyske Socialdemokrati (SPD), hvor man særligt byggede på socialisten Ferdinand Lassalle. Det første program – Gimle-programmet fra 1876 – var kraftigt inspireret af det tyske Gotha-program fra 1875, og programmet er i udgangspunktet baseret på Lassalles statssocialisme samt sammes *Jernhårde Lønningslov*⁸, som betød, at faglig organisering var overflødig i kampen for afskaffelse af al form for lønarbejde.

⁸ Loven gør lønnen til en mekanisk funktion af den kapitalistiske udvikling, hvorfor fagbevægelsens lønkamp bliver irrelevant.

Udgaaende fra disse Grundsætninger stræber det danske socialdemokratiske Arbejderparti ved alle lovlige Midler efter en fri Stat og et socialistisk Samfund. Afskaffelsen af Lønarbejds-Systemet,...(Socialdemokratiet, 1876)

Udgangspunktet for partiet var altså et positivt syn på staten forstået på den måde, at målet ikke var en omstyrtelse af staten men derimod ”en fri stat”. Videre ses den *Jernhårde Lønningslov* deri, at målet ikke var at organisere arbejderklassen(som bliver en del af de senere programmer, se nedenfor) men derimod den mere radikale ”afskaffelse af Lønarbejds-Systemet”.

Marxismen var ikke helt fraværende i programmet, som trods alt tog sit udgangspunkt i marxismens klassekampsteorier. Men Lassalles betydning har fået historikeren Claus Bryld til at konkludere, at det danske socialdemokrati i udgangspunktet ikke var inspireret af marxismen:

De Marxistiske teorier om sønderbrydning af det bestående statsapparat, proletariatets diktatur og statens endelige forsvinden, som Marx f.eks. havde givet udtryk for i »Kritikken af Gotha-programmet«, var helt fremmed for det danske parti eller i det mindste for dets ledere og propagandister. (Bryld, 1992: 65)

Men fra 1890'erne begyndte marxistiske formuleringer langsomt at erstatte Lassalles. Udviklingen kulminerede i programmet fra 1913, hvor Marx' love om kapitalismens akkumulation (forarmelseslovene) har erstattet Lassalles lønteori. Her viser Marx(Marx, 1971: Kap. 23-24) i de såkaldte koncentrations-, polariserings- og kriseteorier, at kapitalismens udvikling vil betyde en stadig forarmelse af arbejderklassen, som videre vil vokse og udgøre en stadig større del af den samlede befolkning, som til sidst vil bestå af to klart modsatrettede klasser – Proletarerne og Bourgeoisiet. I 1913- programmet formuleres det således:

Voksende Masser af Befolkningen forvandles til besiddelsesløse Lønarbejdere, og de tekniske Hjælpemidlers mægtige Udvikling, der burde komme alle Samfundets Medlemmer til Gode, bringer i stigende Grad det store Flertal, ikke blot de egentlige Lønarbejdere, men ogsaa den øvrige arbejdende Befolkning, ind under Kapitalens Magt og Udbytning. (Socialdemokratiet, 1913)

Opgøret med Lassalles lønteori fik videre betydning for partiets arbejdsmetoder. Marx mente, at arbejderklassens kamp for højere løn og kortere arbejdstid i høj grad gav mening, hvilket han gav udtryk for i sin kritik af Gotha-programmet(Marx & Engels, 1971: 21-23). Det danske socialdemokrati havde fra starten været tæt knyttet til fagbevægelsen, og det fik i 1913-programmet også en teoretisk begrundelse i form af de marxistiske love, som viste, at den faglige organisering forhindrede indbyrdes konkurrence mellem arbejderne og samlede disse i én klasse(Bryld, 1992: 42

+ Marx, 1971: kap. 23). Det ses konkret i forskellen mellem følgende centrale formuleringer, hvor man er gået fra i 1876 at tale om ”Afskaffelsen af Lønarbejds-Systemet”(Socialdemokratiet, 1876) til i 1913 at tale om at samle arbejderklassen for at stå stærkere i klassekampen:

Ud fra denne Grundopfattelse er det Socialdemokratiets Maal at samle hele Arbejderklassen i et klassebevidst, „socialistisk Arbejderparti, at erobre Magten i Samfundet, at afskaffe det kapitalistiske Privateje til Produktionsmidlerne, at omdanne det til socialistisk Fælleseje og at organisere det arbejdende Folk til at overtage og drive Produktionen i det socialistiske Samfund. (Socialdemokratiet, 1913)

Socialdemokratiets mål var altså gået fra at ville ophæve lønarbejdet til at ville afskaffe kapitalismen, hvor midlet var at samle hele arbejderklassen i et klassebevidst parti. Forskellen ses videre deri, at programmet fra 1913 ikke længere nævner staten, men derimod taler om den mere generelle klassekamp. Dette var også et skridt væk fra Lassalles statssocialisme og hen imod marxismens økonomiske analyser. Som Bryld viser, var det bare ikke den vej, man fulgte i praksis, da Socialdemokratiet fortsatte med at prioritere den hjemlige politiske kamp for sociale reformer(Bryld, 1992: 67). Programmet fra 1913 blev først erstattet i 1961 (de mellemliggende programmer er arbejds- og ikke principprogrammer) og er derfor gældende i hele min analyseperiode. Programmet er dog meget upræcist formuleret, og kan derfor ikke alene benyttes til at bedømme partiets politiske ideologi(Ibid.: 493). Her vil jeg vise, at Stauning netop udviklede partiets ideologi via nye retoriske begreber og argumenter.

Det der videre adskilte Socialdemokratiet fra andre socialistiske bevægelser var, at de netop var et *socialdemokrati*. Heri lå en overbevisning om, at klassekampen skulle kæmpes demokratisk. Derfor stod der også i de tidligste partiprogrammers love, at formålet var ”..ved alle lovlige og moralske Midler at virke for de socialistiske Ideers Udbredelse og Anerkendelse”(Socialdemokratiet, 1876: 7-8). Derfor har Socialdemokratiet altid befundet sig i konflikt med mere revolutionære socialistiske bevægelser, der opfattede Socialdemokratiet som borgerligt. Første gang denne konflikt optrådte var i perioden 1887-89, hvor en intern oppositionsgruppe forsøgte at trække partiet i mere revolutionær retning. Den revolutionære gruppe byggede på Lassalles lønteori, hvilket gjorde, at man nægtede at samarbejde med de borgerlige partier og videre afviste reformarbejdet. De interne kampe endte med, at den revolutionære gruppe blev ekskluderet, og hermed var den reformorienterede linje slået fast. Et marxistisk perspektiv kan nemlig acceptere reformer, hvis de er en del af et langsigtet mål frem mod socialismen, som er en uundgåelig følge af de marxistiske love(Bryld, 1992: 132).

Det var dog en særlig opfattelse af marxismen, der kom til at gøre sig gældende. Frem for en traditionel dialektisk opfattelse af historien tog reformlinjen udgangspunkt i en mere evolutionær

marxisme, hvor vejen frem mod socialismen går i små skridt frem for store omvæltninger. Det var især socialdemokraten Frederik Borgbjerg, som forbandt marxismen med det evolutionære:

Vi Socialdemokrater er ikke Tilhængere af Revolution, men af Udvikling. Vi har været Evolutionister alle Dage. (Rigsdagstidende, 1923-24: 853)

Socialismen indføres ikke med en pludselig revolution men ved en gradvis og nødvendig udvikling. Claus Bryld konkluderer i sin afhandling, at det er nødvendigt at inddrage denne særlige forståelse af marxismen, hvis man skal forstå det danske socialdemokratis reformvej:

Det er denne bogs påstand, at udviklingslæren ikke kun var blevet Borgbjergs, men også de fleste andre socialdemokraters »religion«. For en historisk betragtning er det ikke forkert at betegne dem som marxister, men deres marxisme må kvalificeres. (Bryld, 1992: 63)

Reformvejen blev allerede slået fast af partiets formand P. Knudsen i Landstinget i 1894:

thi vi ønske at bevare Vejen for den rolige Udvikling, saaledes at Befolkningen gennem lovgivningen kan komme til at forbedre sine forhold og derved undgaa, hvad der muligvis ellers kunne komme. (Rigsdagstidende, 1893-94: 1805)

Vejen til socialisme går gennem lovgivningen, og selv om man blev mere marxistisk orienterede, bevarede man derfor det positive syn på staten, som man oprindeligt havde hentet hos Lassalle. Staten blev set som en potentiel aktør i vejen til socialismen, og derfor blev midlet den almindelige valgret – demokratiet (Bryld, 1992: 64).

Strategien kan derfor kategoriseres som en fredelig reformstrategi på demokratisk grundlag. Det svarer et langt stykke hen af vejen til den *revisionisme*, som på samme tid blev diskuteret i Tyskland. Teoretisk afviste man dog revisionismen herhjemme, da den var baseret på en afvisning af marxismens økonomiske love. Men det var den kurs, man fulgte i praksis. Opgøret med de mere revolutionært orienterede kalder Bryld for ”afgræsningen til venstre” (Ibid.: 75), og det har fået Lise Togeby til at sætte spørgsmålstegn ved partiets socialistiske orientering i bogen *Var de så røde?*

At omstillingsprocessen kunne foregå så smertefri, skyldtes uden tvivl, at Socialdemokratiet dybest set – trods sin socialistiske farve – altid havde været et pragmatisk arbejderparti. (Togeby, 1968: 10)

Modsætningen mellem det teoretiske grundlag i principprogrammet, og den reformistiske kurs man fulgte i praksis, slår ifølge Togeby særligt igennem efter 1.verdenskrig:

ledet af Stauning valgte man en anden mulighed. Man afviste teoriernes gyldighed og koncentrerede sig udelukkende om reformerne. Her er det vigtigt at understrege, at det, der skete, ikke var en svigten af gamle idealer[...]Nej, forandringen bestod i, at man holdt op med at beskæftige sig med sit eget idéindhold. (Ibid.: 9)

Jeg vil i analysen vise, at den ideologiske udvikling vi ser i mellemkrigstiden ikke kan degraderes til udelukkende at være et spørgsmål om graden af socialisme eller reform kontra revolution. Her opstår nemlig et helt nyt begrebsapparat, som måske er et resultat af en mere reformistisk indstilling, men som også er udtryk for en række nye politiske idéer, som begynder at gøre sig gældende.

4.2. Politisk og historisk kontekst

Mellemkrigstiden er som nævnt interessant, fordi den opfattede trussel mod samfundet kom til udtryk på flere niveauer – kulturelt(nationen truet), socialt(den økonomiske krise) og politisk/ideologisk(totalitære ideologier)⁹. Disse forhold vil jeg nu redegøre lidt nærmere for.

Periodens altoverskyggende karakteristika er, at der er tale om en mellemkrigsperiode. Erindringen fra første verdenskrig var der stadig, og kombineret med en uheldig udvikling i stormagtsrelationerne var truslen om en ny verdenskrig overhængende. Bevidstheden om at Danmark som selvstændig nation var truet, var derfor en del af den politiske dagsorden i perioden. Derudover var der den økonomiske verdenskrise, som for alvor gjorde sit indtog i Danmark fra 1931. Den medfølgende massive arbejdsløshed fik politiske konsekvenser i hele verden, som især kom til udtryk i en handelskrig, hvor de forskellige lande oprettede høje toldbarrierer for at beskytte sin egen produktion og arbejdspladser. Den stigende arbejdsløshed pustede ild i en række antidemokratiske bevægelser, som voksede overalt i Europa i denne periode. Kommunismen og fascismen voksede sig stærk, og med fascismens magt i Italien og nazismens magtovertagelse i Tyskland fra januar 1933 blev den politisk ideologiske trussel også noget, politikerne herhjemme skulle forholde sig til. Dette kom til udtryk i en skærpet kamp for at sikre og konsolidere demokratiet.

Perioden er altså kendetegnet ved at være en kriseperiode, som gav anledning til krisebevidsthed hos de politiske aktører(illustreres i analysen). Idéhistorisk kan perioden derfor tolkes som en form for undtagelsestilstand som skabte en særlig polemisk kontekst, hvor nye idéer og nye begreber blev udviklet og inddraget i den politiske debat. De nye udfordringer skabte et forum for udviklingen af

⁹ De tre niveauer er som de ovenstående forståelser af begrebet *folk* idealtypiske tolkninger af de faktiske historiske omstændigheder. På den måde korresponderer mine analytiske kategorier. Jeg er opmærksom på, at der er tale om en forsimpning, men jeg mener, at de historiske omstændigheder er så markante, at forsimpningen kan forsvares.

et nyt politisk sprog, og det er netop denne sproglige og ideologiske udvikling, som jeg vil undersøge i analysen.

4.3. Socialdemokratiet i mellemkrigstidens Danmark

Det er i denne kontekst, at Socialdemokratiet i Danmark udvikler sig til et særegent dansk folkeparti. Jeg fokuserer primært på perioden 1929-40. I hele denne periode var Thorvald Stauning statsminister i en SR-regering, hvor Socialdemokratiet udgjorde det største parti. Stauning kan som nævnt opfattes som den centrale innovative ideolog, da han som person var helt central i udviklingen af Socialdemokratiet til at blive et bredt favnende folkeparti. Det udtrykkes konkret i det faktum, at han egenhændigt er forfatter til programmet *Danmark for Folket* fra 1934, der i høj grad opsummerer den fornyelse, partiet gennemgik i perioden. Desuden er det ham, der udviklede den samfundspolitik (uddybes i analysen), som blev en del af Socialdemokratiets officielle politik fra 1924 og frem. Her adopteredes Staunings sprogbrug i partiets politik, hvilket sammen med *Danmark for Folket* transformerede den eksisterende diskurs fra at være traditionel socialistisk til at omfavne en række nye begreber og nye betydninger af eksisterende begreber.

Stauning var derfor om nogen ham, der kom til at tegne Socialdemokratiets politiske profil i perioden. Den profil havde to primære dimensioner – socialisme og demokrati. Stauning så en nødvendig sammenhæng mellem disse i den forstand, at han mente, at socialisme kræver demokrati: ”Socialismen vokser ud af Demokratiet. Det er ikke to fjendtlige Begreber, det ene er Betingelsen for det andet” (Stauning, 1928). Den holdning var allerede efter 1. verdenskrig rodfast i partiet, og Social-demokraten kunne i en leder i 1921 erklære, at prioriteringen af opnåelsen af et politisk parlamentarisk flertal var helt i overensstemmelse med marxismens udviklingslære:

Vort parti har på sine kongresser tit nok og klart nok erklæret, at det ikke ønsker at overtage regeringsmagten, ført et flertal af befolkningen kalder det dertil. Da, men også først da, er netop efter marxistisk opfattelse tiden inde og samfundet modent til en socialistisk regeringspolitik. Thi selve vælgernes stemmer er jo den åndelige refleks af samfundets. (Bryld, 1976: 47)

Ved siden af socialisme og demokrati, blev det nationale tilhørsforhold også understreget i perioden. Stauning ville så at sige give arbejderen et fædreland. En af Staunings centrale støtter var Frederik Borgbjerg, og han satte ord på netop denne udvikling i en tale allerede i 1905: ”Skal Folket for Alvor kunne elske sit Fædreland, maa det *eje* et Fædreland[...]Vor Følelse som *Danske* og som *Socialdemokratier* falder sammen” (Borgbjerg i Korsgaard, 2004: 410). Stauning understregede videre denne opfattelse, da han i en tale samlede Marx og Grundtvig i skøn forening:

Det danske Hus er et smukt Hus i nationernes Række. Dets høje Standard har Bondestanden og Arbejderstanden, paa hver sin Maade, bidraget til, og taabelige maatte Arbejderne være, om de ikke ville værne og forsvare dette Hus, hvis Voldsmænd brød ind i det. (Stauning i Lidegaard, 2006: 281)

Forskellen mellem Borgbjerg i 1905 og Stauning i mellemkrigstiden er, at Borgbjerg forstår folket som underklassen, mens Stauning har en langt bredere forståelse af folket (uddybes i analysen). Det er denne overgang til at blive et bredt favnende folkeparti, der står i centrum for den ideologiske udvikling, partiet gennemgik i perioden, og det er denne overgang, der danner rammerne for min analyse. Som nævnt gjorde den marxistiske indflydelse fra 1890'erne og frem det muligt at gå reformvejen og arbejde inden for de parlamentariske rammer. I programmet fra 1876 havde man, inspireret af Lassalle, afvist ethvert sådant samarbejde med andre klasser: "Alle andre Klasser er lige over for den kun en reaktionær Masse" (Socialdemokratiet, 1876). Formuleringen om "en reaktionær masse" er taget ud i det marxistisk inspirerede program fra 1913. Denne ændring er central, da den udtrykker en marxistisk inspireret opfattelse af, at arbejderklassen på visse områder godt kan have interesser tilfælles med andre samfundslag, hvorfor disse ikke skal ansues under ét (Marx & Engels, 1971: 19). Men Stauning gik videre endnu. I *Danmark for Folket* lagde han ikke kun op til samarbejde med andre klasser, han forsøgte videre at appellere bredt til de forskellige klasser. Socialdemokratiet skulle under ham ikke kun være et parti for arbejderne:

Der kaldes paa de hundred Tusinder af Arbejdere i By og paa Land, hvis Hjem bærer sørgeligt Vidnesbyrd om Krisens og Arbejdsløshedens Hærgen. Der kaldes paa Bonden og Husmanden, som i disse Aar har faaet at føle, at deres Plads var nærmere ved Arbejderen end ved Lensgreven. Der kaldes paa de Tusinder af Haandværkere og Handlende, som stedtes i Nød, da Samfundets økonomiske Grundvold, Produktionen, bragtes til at vakle under Krisen. Der kaldes paa alle de i Industri og anden Næringsdrift interesserede, som er i Stand til at føre Udviklingen videre frem, naar de faar fornøden støtte. (Socialdemokratiet, 1934)

I disse linje afblæser Stauning så at sige klassekampen ved at sige, at forskellige klasser ikke blot har fælles interesser, men også samme politiske repræsentant i form af Socialdemokratiet. Dette skridt kan tolkes som et brud med den marxistiske tradition, da klassekampen her var et nødvendigt resultat af kapitalismens love. Men som jeg vil vise i analysen, er det nødvendigt med et bredere perspektiv, som med udgangspunkt i det opstillede semantiske felt inddrager de særlige politiske idéer om sammenhæng/splittelse, som Stauning udviklede i perioden, for at forstå den nye politiske kurs.

5. Opdagelsen af samfundet

For at forstå opkomsten og udviklingen af idéer om sammenhængskraft, vil jeg gøre lidt ud af Staunings samfundsforståelse. Denne er interessant, både fordi Stauning selv gjorde et stort nummer ud af det, men også fordi det giver en indikation af, hvordan Staunings ideologiske udgangspunkt skal forstås. Videre er opfattelsen af samfundet central for tanker om sammenhæng og splittelse, da disse netop retter sig imod samfundet og befolkningen, jf. ovenstående. Derfor vil opfattelsen af samfundet have betydning for forestillinger om sammenhængskraft. *Samfundet* er et *rammebegreb* i det *semantiske felt*, som analysen tager udgangspunkt i.

I et foredrag fra 1923 under titlen *Liberalisme og Socialisme* fremførte Stauning en række traditionelle socialistiske argumenter imod økonomisk liberalisme:

Hvad er liberalisme andet end Individets Frihed til at sulte. Liberalismen giver ingen Frihed for den ubemidlede Del af den arbejdende Befolkning. Den bringes til Arbejdsløshed, daarlig Løn og social Uret. (Stauning, 1923b)

Her er der tale om traditionel socialistisk argumentation, hvor kritikken af liberalismen går på, at dens fokus på ejendomsretten stiller de ubemidlede i en situation, hvor de ikke er i stand til at nyde samme grad af frihed som de bemidlede. Men samme år begyndte Stauning, der nu arbejdede målrettet på at komme i regering¹⁰, at kritisere liberalismen ud fra andre argumenter, der bygger på et særligt syn på samfundet:

[Liberalismen] er menneskeligt set en Uret. Den stærkeres Overgreb overfor den svagere. Men ogsaa betragtet samfundsmæssigt er denne Ordning Skadelig. Den medfører de Kriser vi kender, Erhvervsløshed, Arbejdsløshed, Interessekrige[...]Men Uretten bestaar fremdeles og den samfundsmæssige Skade øves bestandigt ved den planløse karakter i Produktionslivet og deraf følgende kriser. (Stauning, 1923c)

Forskellen er tydelig. Socialismen er ikke kun arbejderklassens ideologi men også den samfundsindretning, som tjener samfundets interesser bedst. Samfundet bliver derfor til et politisk subjekt i sig selv. Hvor klassisk liberalisme fokuserer på individet, og klassisk socialisme på de sociale klasser, så viser Stauning her, at hans politiske opmærksomhed også kredser om samfundet som centralt subjekt i sig selv. Videre viser hans fokus på erhvervsløshed, arbejdsløshed og

¹⁰ Det skal tages med i betragtningen, at Socialdemokratiet hidtil har afvist at indtræde i en borgerlig regering. Derfor kan det påstås, at Staunings reelle motiv er at gøre partiet 'stuerent'. Men som Skinner påpeger, så er den reelle hensigt mindre vigtig end det faktum, at de fremførte argumenter viser noget om, hvilke argumenter der blev opfattet som legitime.

produktionsliv, at Stauning i høj grad opfatter samfundet ud fra materielle kategorier. Grundtvig talte om det danske folk og det danske samfund som et sprogligt og historisk fællesskab. Stauning gør i det konkrete argument samfundet til det centrale politiske subjekt, men det hviler på en samfundsopfattelse, som ligger i forlængelse af den opfattelse af folket, som han henter fra det traditionelle socialistiske tankegods.

Denne pointe er vigtig, fordi den viser et fokusskifte hos Stauning. Fra et traditionelt socialistisk fokus på arbejderklassen var fokus nu rettet mod samfundet som helhed. Ved partikongressen i 1923 fik Stauning total opbakning til den nye samfundspolitik, som herefter blev en fast del af den socialdemokratiske politik. I det tidligere program fra 1913 lød det:

Ud fra denne Grundopfattelse er det Socialdemokratiets Maal at samle hele Arbejderklassen i et klassebevidst, „socialistisk Arbejderparti, at erobre Magten i Samfundet, at afskaffe det kapitalistiske Privateje til Produktionsmidlerne, at omdanne det til socialistisk Fælleseje og at organisere det arbejdende Folk til at overtage og drive Produktionen i det socialistiske Samfund. (Socialdemokratiet, 1913)

I arbejderprogrammet fra 1923 var retorikken blevet en anden:

Til fremme af dette program kalder Socialdemokratiets kongres på alle kvinder og mænd, der ikke ønsker ministeriet Neergaards reaktionære politik fortsat, men ønsker en samfundspolitik, der tager sigte på beskyttelse af de interesser, der knytter sig til arbejde, legitim handel, produktion i landbrug, håndværk og industri, og bekæmper den usunde spekulation, der virker fordyrende og ødelæggende for det arbejdende samfund. (Socialdemokratiet, 1923)

Det arbejdende samfund er stadig helt centralt. Men det er det arbejdende *samfund* og ikke den arbejdende *klasse*, der fremhæves. Dette er helt centralt, da samfundet som nævnt er et af de centrale rammebegreber, når vi skal forstå udviklingen af idéer om sammenhængskraft. I en pjece under overskriften *Danmarks Fremtid*, som er baseret på Staunings tale til Socialdemokratiets kongres i 1927, beskriver Stauning partiets krisepolitik:

Beskæftigelsesspørgsmålet er en Samfundsopgave[...]Det er i Arbejderklassens Interesse som i Samfundets Interesse at faa opbygget et Produktionssystem, der aabner Beskæftigelsesmuligheder for alle, og det er derfor naturligt, at vi samler os om en Politik, der styrer mod dette Maal, selv om denne Politik ogsaa maa støtte en vis kapitalistisk Udvikling. (Bryld, 1976: 222)

Her laver Stauning en helt eksplicit sammenkædning mellem arbejderklassens interesser og

samfundets interesser. Det er her centralt at have in mente, at Stauning på kongressen talte til sine egne, og derfor var retorikken et forsøg på at få arbejderklassen til at acceptere den krisepolitik, partiet kom til at føre, som i visse tilfælde krævede væsentlige kompromiser fra arbejderklassens side¹¹. Disse retoriske bestræbelser går igen senere i pjecen, hvor han forsøger at få arbejderklassen til at forlige sig med sin traditionelle fjende – industrien:

Industrien har aabnet Adgang til Beskæftigelse for de Tusinder af danske Borgere, der uden Industrien havde været henvist til Udvandring eller kummerlige Forhold – uden lønnende Beskæftigelse. (Ibid.: 228)

Udtalelsen er videre bemærkelsesværdig deri, at Stauning ikke siger danske arbejdere men derimod ”danske Borgere”. Udtalelsen understreger den brede appel, som senere blev foldet helt ud i *Danmark for Folket*, og selve pjecen var adresseret til ”alle danske Hjem(Ibid.: 216). Det peger således frem mod den afblæsning af klassekampen, som blev en del af Staunings krisepolitik fra 1931 og frem(mere herom i afsnit 7). Ved at fokusere på samfundet som det centrale politiske subjekt, bliver de forskellige klasser så at sige forenet – klassekampen ophæves i samfundskategorien.

Stauning henvendte sig i det ovenstående til sin egne. Arbejderne skulle opdage, at deres interesser var sammenfaldende med det øvrige samfund. Men han pointerer videre, at arbejderklassen havde været den mest solidariske klasse(Ibid.: 295). I forlængelse heraf angreb han særligt landmændene, som han mente stillede for store krav uden at tage hensyn til det resterende samfund:

Erhvervslivets Genopretning er en Opgave, som alle burde samles om, den er af stor Vigtighed for Arbejderklassen, men den er ikke mindre vigtig for alle andre, der deltager i Produktion og Omsætning, og det er ganske særlige Tegn paa Misforstaaelse, naar store Dele af Landbefolkningen har vist Ligegyldighed eller Fjendskab overfor de saakaldte bymæssige Erhverv. (Ibid.: 220-221)

Stauning henvendte sig således både til sine egne i form af arbejderklassen, men han henvendte sig også til det resterende samfund. Hans udtalelser understreger, at hans udgangspunkt er som repræsentant for arbejderklassen – deraf angrebet på landbefolkningen – men han forsøgte på samme tid at træde i karakter som samfundets repræsentant. I forsøget herpå anvendte han en retorik, som satte samfundet ind som en selvstændig politisk kategori, der kan henvises til for at hente legitimitet for sine politiske handlinger. Derved benyttede Stauning sig af en række

¹¹ Eksempelvis gennemtvang Stauning i kanslergadeforliget i 1933 et forbud mod faglige strejker og lockouter som forlængede de gældende overenskomster med et år.

talehandler, hvor han kan siges at manipulere "...med visse evaluative terms talehandlingspotentiale"(Skinner, 2009: 105) forstået på den måde, at han forsøgte at udvide talehandlingspotentialet hos begrebet *samfund* ved at gøre dets værdiladning positiv hos arbejderklassen.

Stauning var således ophavsmand til den samfundspolitik, som kommer til at stå i centrum i den videre analyse. Samfundet blev primært forstået materielt, og blev videre sat i centrum for den krisepolitik, som Stauning i talehandlinger forsøgte at legitimere.

6. Politisk sammenhængskraft - Folket som politisk kategori

Jeg vil i denne del fokusere på det, jeg vil kalde *politisk sammenhængskraft*. Med *politisk sammenhængskraft* opstiller jeg en idealtipe, som korresponderer med den idealtypiske forståelse af *folket* som en politisk kategori. Hermed vil jeg illustrere, at Stauning ikke kun trækker på det traditionelle socialistiske arvegods i sin forståelse af samfundet og folket. *Politisk sammenhængskraft* definerer jeg bredt som en idé om, at sammenhængskraften i samfundet udspringer af de politiske institutioners indretning. Det er i den forstand det politiske fællesskab, der binder borgerne sammen og ikke et eventuelt kulturelt/sprogligt fællesskab eller et bestemte klassetilhørsforhold.

I forhold til den historiske kontekst er det særligt det ideologiske pres på demokratiet, som er relevant i denne del af analysen. Staunings kamp for at sikre og udvikle demokratiet i form af en afskaffelse af Landstinget er det historiske udgangspunkt for den ideologiske udvikling, jeg nu vil skitsere.

6.1. Parlamentarisme og parlamentslede

Igen skal vi starte i 1923, da Stauning som nævnt her gjorde sig nogle tanker, som han kom til at trække på som statsminister fra 1929. Det kommer især til udtryk i pamfletten *Parlamentarisme eller Diktatur? Kan Parlamentslede Helbredes?* Her forholder han sig direkte til et problem, som blev diskuteret i samtiden. Kan parlamentarisme være stabilt? Kan vi undgå, at der opstår utilfredshed med parlamentarismen? Staunings svar er nej, det kan vi ikke, men derfor er parlamentarisme stadig at foretrække frem for diktatur. Om muligheden for indførelsen af diktatur i Danmark siger han:

hidtil er der ikke fremkommet ret meget, som synes egnet til at overføres til en Stat, hvor den politiske Interesse og Modenhed er saa vidt fremskreden, som Tilfældet er i Danmark. (Stauning, 1923a: 6)

Men parlamentarismen skulle sikres demokratisk legitimitet for at undgå parlamentslede, og derfor

kæmpede Stauning for at få ændret Grundloven, valgloven samt ikke mindst afskaffet Landstinget. Staunings idéer om splittelse og parlamentslede er tæt knyttet til klassetænkningen. Det er splittelse mellem klasserne, der hele tiden er i centrum. Skulle arbejderne fuldt ud vindes for parlamentarismen og den demokratiske vej til socialismen, måtte denne også brolægges med synlige resultater (Grelle, 2008: 275). Og disse resultater sikres bedst ved at sikre folkets reelle indflydelse på den førte politik. Kampen for demokratiet blev derfor for Stauning en kamp for at undgå parlamentslede.

Jeg ønsker at bevare Parlamentarismen og at udvikle den i mere demokratisk Retning. Det tiltrænges haardt, efter at saa mange har nedbrudt baade Folkets Tillid og Landets Økonomi. (Stauning, 1923a: 5)

Parlamentslede handler simpelthen om manglende tillid. Derfor skulle folkets tillid til staten sikres. Stauning siger ikke sammenhængskraft, men han bruger en række betegnelser som f.eks. *parlamentslede*, *tillid*, *solidaritet* – en række af analysens *retoriske begreber* hvor det centrale er dikotomien mellem splittelse og sammenhæng i samfundet. Begreberne indgår på den måde i det semantiske felt, som begrebshistorisk peger frem mod dannelsen af begrebet sammenhængskraft. Det centrale i denne argumentation er, at Stauning tager udgangspunkt i en politisk opfattelse af folket forstået på den måde, at det handler om at sikre lige politiske rettigheder for alle i samfundet, da dette vil sikre ansvar og tillid i det offentlige liv:

Parlamentarisme ”fremkalder Ansvarsfølelsen hos dem, der betroes Tillidshverv, og det udvikler efterhaanden den samme sunde Følelse i Vælgerhæren, fordi den lærer, at *Afstemning ikke er Legeværk, uden Konsekvenser*”. (Stauning, 1923a: 7)

Ved den almindelige Valgrets fulde Gennemførelse fremkaldes den Ansvarsbevidsthed, som er en saa vigtig Faktor i alt offentligt Liv, ved større eller mindre Afvigelser fra den almindelige Valgrets Vej, indskrænkes Ansvarsfølelsen og dermed Følelse af Sikkerhed, som er vokset i Folket under det parlamentariske System. (Ibid.: 17)

Stauning udvider her de traditionelle argumenter om at sikre borgerne i samfundet lige politiske rettigheder med et funktionelt argument om, at deltagelse i det politiske liv er med til at sikre den ansvarsbevidsthed ”som er en saa vigtig Faktor i alt offentlig Liv”. Derved kunne han appellere til både de marginaliserede grupper og den herskende klasse og på den måde legitimere sine budskaber i en større del af befolkningen. Der er således to centrale argumenter i spil i Staunings kamp for en demokratisering af parlamentarismen. Et klassisk argument om at sikre lige politiske rettigheder til alle borgere, men på samme tid et argument der retter sig imod samfundet som helhed.

Denne Forfatning er paa én Gang Sikringen af hele Folkets ligelige Indflydelse paa Samfundslivet og Sikringen imod Brud paa den sunde og rolige Udviklingslinie, der er bedst for alle i Folket. (Ibid.: 31)

Lige politisk indflydelse er ifølge Stauning vejen til en rolig udvikling, ansvarsbevidsthed og folkets tillid. Stauning legitimerer på den måde sin politik via talehandlinger, hvor han kæder visse rosende evaluativt-deskriptive termer sammen med sine politiske målsætninger. Ved at anskue hans argumentation via Skinners metodiske forskrifter kan vi tolke hans udtalelser som et forsøg på at "...manipulere med kriterierne for anvendelsen af en eksisterende række rosende termer" (Skinner, 2009: 108). De rosende termer – tillid, ansvar, rolig udvikling – modstilles den negative term parlamentslede, som benyttes i argumentationen for den forfatningsændring, som Stauning gerne ser gennemført. Derved appellerer han bredere og øger muligheden for at legitimere sine handlinger.

Splittelse og politiske kampe kan ikke undgås. Men for Stauning er det vigtigt for samfundet som helhed, at denne kamp bliver kæmpet demokratisk, da det vil sikre solidariteten i samfundet og beskytte forfatningen mod parlamentslede:

Denne kamp kan ikke undgaas, den vil blive ført – som Historien allerede viser det – under hvilket Forfatningssystem, man end vil indføre. Men for Samfundets Skyld vil det være formaalstjenligt, om Kampen kan blive ført uden voldsomme Brydninger, og det sker ved at give *hele Folket Plads paa bred demokratisk og parlamentarisk Grund, med lige politisk Ret for hver Borger og Borgerinde*[...] Den opstaaede Sygdom, der kaldes *Parlamentslede*, kan sikkert helbredes ved de kommende Valg, og Vejen frem for det danske Samfund gaar da *ikke gennem Diktatur eller Overklasseprivilegier, den gaar gennem Forfatningens Demokratisering, gennem Ophævelse af alle kunstige Skranker, gennem sandt Folkestyre*, frem til Arbejde, Fred og Lykke for Folket. (Stauning, 1923a: 38-39)

Argumentet er, at den politiske kamp stabiliseres – ”ført uden voldsomme Brydninger” – hvis hele folket får indflydelse. Sker det ikke, vil der opstå parlamentslede, som vil kaste samfundet ud i ”voldsomme Brydninger”. Stauning udvider her brugen af henholdsvis rosende og dadlende begreber. På den ene side negative begreber som *sygdom, kunstige Skranker og parlamentslede*, som kontrasteres positivt ladede begreber og formuleringer som *samfundet, formaalstjenstligt, uden voldsomme brydninger, sandt Folkestyre, Fred og Lykke*. Derved sættes parlamentslede som modsætning til det stabile og rolige, og dermed bliver ”sandt Folkestyre” et våben imod splittelse i befolkningen – imod ”voldsomme Brydninger”. Kort efter disse udtalelser tiltrådte Stauning for første gang statsministerposten. I en erklæring til Folketinget udvider han argumentationen og

knytter samfundet som politisk subjekt sammen med parlamentarismen som styreform:

Ministeriet vil føre en demokratisk Samfundspolitik, ved hvilken der tages Hensyn til alle Landets Erhverv og til alle berettigede Interesser i Samfundslivet. Den samlede Regering ønsker derfor ogsaa, at det politiske Arbejde skal foregaa på Parlamentarismens Grund, hvorfra ingen Afvigelse vil ske. (Rigsdagstidende, 1924: 17)

Her kædes Staunings tanker om samfundshensyn sammen med parlamentarismen. På den måde bekræfter Stauning via andre begreber den førnævnte pointe om, at parlamentarismen ikke kun er i arbejderklassens interesse men derimod i hele samfundets interesse. Det kan anskues som et retorisk kneb for at legitimere partiet i bredere kredse i befolkningen, men det får videre konsekvenser for opfattelsen af parlamentarismen i den forstand, at styreformen bliver knyttet til bestemte normative begreber, som på den måde er med til at legitimere partiets politik.

Det er som nævnt disse tanker Stauning bygger videre på, da han som statsminister skal føre Danmark sikkert igennem de forskellige udfordringer, som mellemkrigstiden stiller Danmark over for. I sin grundlovstale i 1933 fokuserer Stauning igen på sammenhængen mellem demokrati og solidaritet:

Der er Grund til Troskab og Sammenhold netop i denne alvorsfulde Tid, hvor ulykker overmander andre Landes Arbejdere. Vi ser med stor Tydelighed, at det er det demokratiske System, der bedst sikrer Befolkningen imod Overgreb, det er Folkets Selvstyre, der er Betingelsen for høj politisk og social kultur, og det er igennem demokrati og kultur vi skal komme frem til det paa Solidaritet og Broderskab byggede samfund. (Stauning, 1933a)

Udgangspunktet er den splittelse i arbejderklassen, som fandt sted syd for grænsen. Men udtalelsen strækker idéen om sammenhold i arbejderklassen videre til det på ”Solidaritet og Broderskab byggede samfund”. På den måde ligger hans forskydning fra sammenhold i arbejderklassen til solidaritet i samfundet helt i tråd med hans forskydning fra arbejderklassen til samfundet som det centrale politiske subjekt. I en tale fra 1932 under titlen *Skal vi tilstræbe diktaturet?* fokuserer han på, at stabilitet kan opnås via magt i et diktatur, men at demokratiet sikrer stabilitet via solidaritet:

Begge steder har man ved Hjælp af Magtmidlerne opnaaet en vis Orden i Forholdene, men næppe den Solidaritet over for Samfundet, som er Maalet for demokratiske og socialdemokratiske Reformplaner. (Stauning, 1932)

Argumentationen ligger i direkte forlængelse af Staunings tanker små 10 år tidligere. Der er således

ideologisk kontinuitet hos Stauning, men han benytter krisebevidstheden til at fremme legitimiteten bag demokratiet. I 1935 stilles Stauning over for et konkret forsøg på at sætte demokratiet ud af kraft. Utilfredsheden i landbruget havde resulteret i dannelsen af den såkaldte LS-bevægelse, som i frustration arrangerede et bondetog på 40.000 deltagere, som gik til København med den hensigt at få kongen til at afskedige regeringen (Grelle, 2008: 377). Det vakte minder fra Påskekrisen 15 år tidligere, men Stauning formåede at udnytte situationen til at illustrere det politiske alternativ til hans regering over for vælgerne, hvorefter han udskrev valg under overskriften *Stauning eller Kaos*. Efter bondetoget holdt Socialdemokratiet kongres, hvor Stauning i sin tale gjorde status over forsøget på at sætte parlamentarismen ud af kraft:

Men dertil er det danske Folk ikke villigt. Ved siden af Arbejderne lever her store Kredse, saakaldet Mellemstand, næringsdrivende, arbejdende Smaafolk og jævne Haandværkere, Industriefolk, Husmænd og Bønder, de er ikke oplagte til at give Magten til Godsejerne for at opleve det Kaos, den Forstyrrelse i de økonomiske Forhold og den Række af Ulykker, som maa blive Følgen, hvis man i Danmark vil søge at efterligne Udlandet og indlade sig paa kostbare Eksperimenter. Vi vil afværge Kaos, og derfor vil vi holde sammen om Demokrati, Folkestyre og Medbestemmelsesret for alle i Folket. (Bryld, 1976: 295-296)

LS-bevægelsens optog var vand på klassekampsmøllen – arbejderne kontra landbruget. Men Stauning udnytter i ovenstående udtalelse de ideologiske argumenter, han havde udviklet i de foregående år. Frem for at køre med på klassekampsretorikken og tage arbejderne parti, så isolerer han bondeoptogets ophavsmænd i et ideologisk hjørne med begreberne *Kaos*, *Forstyrrelse* og *Ulykker*. Overfor stiller han *det danske Folk*, som han understreger ikke bare er arbejderne. Selv bønderne bliver nævnt i samme normative kategori som *folket*. I en radiotale før valget slår han samme tema an, men forbinder det med hans ideologiske fokus på *samfundet*:

En ny Landbobevægelse dukkede op med voldsomme Trusler imod Samfundet[...] Den nye Bevægelse forlod den rolige Forhandlings Vej, truede og ophidsede til Uro, for sluttelig at skride til Handlinger, der var direkte Angreb paa vitale Samfunds-Interesser. (Stauning, 1935a)

6.2. Opgøret med Landstinget

Opgøret med Landstinget var det helt centrale element af Staunings kamp for demokrati (Grelle, 2008: 494), og som vi kan se, har det rødder tilbage til den tidlige mellemkrigstid. Argumentet var, at det af folket valgte flertal i Folketinget blev forhindret i at føre politik af et Landsting med en helt anden sammensætning, hvor den centrale årsag var en valgrets alder på 35 år. Videre blev det koblet til de førnævnte argumenter om, at stabilitet og ro i samfundet krævede solidaritet fra borgerne,

hvilket Landstinget ifølge Stauning var en hindring for¹². I førnævnte tale *Skal vi tilstræbe diktaturet?* Fra 1932, kobler han denne tankegang til arbejderklassen:

Naar jeg holder mig til Danmark, er det forstaaeligt, om Arbejdere vender sig harmfuldt imod et parlament, som igennem den ene Afdeling forsinker eller hindrer Gennemførelsen af hvad den anden Afdeling af Parlamentet har vedtaget, thi det er som Regel de for Arbejderne betydningsfylde Sager, der lider under en ublid Behandling. (Stauning, 1932)

Det er netop den parlamentslede, som han adresserede allerede i 1923, som Stauning frygter kan sprede sig i arbejderklassen. Det var det, han mente at kunne se ske syd for grænsen. I en tale i studenterforeningen i marts 1934 laver han direkte koblingen mellem krisebevidstheden i befolkningen og risikoen for parlamentslede:

Landstingsflertallet er tilvejebragt ved Kunst, saaledes som jeg har paavist det, og særlig er Valgmaaden for de landstingsvalgte Medlemmer saare kunstig. Fremgangsmaaden synes at vise et Misbrug af Magt, og desuden er den i høj Grad egnet til at fremkalde Irritation og Ophidselse i Befolkningsdele, ikke alene mod Landstinget, men imod selve det parlamentariske og forfatningsmæssige System, og dette er just i Tider som de nuværende ikke uden Fare for hele Samfundet, og derfor burde man overveje, om en anden Indstilling maaske var mere forsvarlig. (Stauning, 1934a)

Stauning påpeger her, at Landstinget som institution er en trussel for samfundet. Derved laver han igen den normative kobling mellem demokrati som styreform og solidariteten og tilliden i samfundet. 1. maj 1939 holder Stauning en tale som oplæg til det forstående valg til en ændring af Grundloven, som blandt andet ville have medført en afskaffelse af Landstinget. Her laver han koblingen på en alternativ måde. Han argumenterer for, at en demokratisk forfatning kræver en solidaritetsfølelse i befolkningen. Her er argumentationen så at sige vendt om. Hvor det før var demokratiet, der skulle sikre solidariteten og tilliden i befolkningen, så siger Stauning her, at netop solidaritet og fælles forståelse er en forudsætning for en demokratisk forfatning. Demokrati hænger således ifølge Stauning uløseligt sammen med disse fænomener, som forudsætter hinanden gensidigt:

Denne Grundlov vil imidlertid Kræve, at enhver føler sit Ansvar. Den giver ikke folket en uansvarlig Præsident, men den lægger Folkets Skæbne i Folkets egen Haand. Kravet til Folkets Ansvarsfølelse, til

¹² Det kan påstås, at den egentlige årsag til Staunings ønske om en afskaffelse af Landstinget var, at det ville øge partiets indflydelse. Men som Skinner påpeger, er den reelle årsag ikke afgørende. Det centrale er, at de argumenter, der rent faktisk blev fremført, siger noget om hvilke argumenter, der blev opfattet som legitime.

Solidaritet og Forstaaelse af det Folkefællesskab, som maa opelskes og udvikles, vil nødvendiggøre et Oplysningsarbejde iblandt alle Arbejdere. (Stauning, 1939)

Der kræves altså en aktiv indsats for at sikre det nødvendige fællesskab i befolkning. Stauning viser sig her som progressiv oplysningstænk, der modsat nationalkonservatismen ser det som en politisk opgave at påvirke folket til en bestemt samfundsopfattelse. Det peger frem mod en opfattelse af sammenhængskraft som noget, der skal skabes og ikke bare bevares. Mere herom i den aktualiserende diskussion.

6.3. Opsamling

Som nævnt bruger Stauning ikke selv begrebet sammenhængskraft. Men som jeg redegjorde for i det metodiske afsnit, skal vi ifølge Koselleck inddrage flere forskellige ord og benævnelser, når vi skal lave en begrebshistorisk analyse af et bestemt begreb. Simpelthen fordi begreber ikke opstår ud af det blå, men derimod opstår i forlængelse af en længere sproglig og historisk udvikling, som så at sige gøder jorden for et bestemt begrebs opståen og dermed også for vores forståelse af selv samme begreb. Det interessante er her, at Stauning – og nu skifter vi til Skinners sprogbrug – optræder som den innovative ideolog, som ændrer den måde vi bruger og forstår bestemte begreber på. Det gør han ved f.eks. at knytte en bestemt – på det tidspunkt stadig kontroversiel – styreform, nemlig *demokrati*, med bestemte normative begreber som eksempelvis *solidaritet* og *tillid*. To af analysens *retoriske begreber* og et af de centrale *rammebegreber*. Stauning kan derfor siges at "...manipulere med kriterierne for anvendelsen af en eksisterende række rosende termer"(Skinner, 2009: 108), som han direkte knytter til de forfatningsmæssige ændringer, som han gerne ser udført. Det kan videre siges at være et forsøg på at "...manipulerer med visse evaluative termers talehandlingspotentiale"(Ibid.: 105) forstået på den måde, at han forsøger at udvide talehandlingspotentialet hos eksempelvis begreberne *folk* og *samfund* – to af analysens andre *rammebegreber* – ved at gøre deres værdiladning positiv hos arbejderklassen.

Som nævnt i afsnittet om idéhistoriske rødder, var kampen for demokrati ikke ny. Den havde været en del af idéarven fra begyndelsen. Men prioriteringen af denne kamp var derimod slet ikke givet. I løbet af forfatningskampen under Estrups provisoriestyre blev Socialdemokratiet stillet i et dilemma. Partiet var en del af en alliance med Venstre, som gik ud på at stemme imod alle regeringens forslag – den såkaldte *visnepolitik*. Højre forsøgte at splitte alliancen ved at stille forslag om en række sociale reformer, som Socialdemokratiet endte med at stemme imod. Partiet prioriterede simpelthen politiske reformer før sociale(Bryld, 1992: 214). Men den prioritering var som nævnt ikke givet på forhånd. Mange mente, at den økonomiske og sociale kamp var vigtigere end kampen for politiske reformer(Ibid.: 81). En potentielle splittelse blev dog afværget ved

eksklusionen af de revolutionært orienterede i 1889, hvorefter prioriteringen af visnepolitikken lå fast frem til parlamentarismens indførelse i 1901. Men årsagen var, at man anså demokratiet som en forudsætning for socialismen. Den reformistiske indstilling til socialismen krævede simpelthen en fuldbyrdelse af det politiske demokrati. Efter systemskiftet kan man derfor meget symptomatisk læse i avisen *Arbejderen*:

Danmark er nu et demokratisk land. Hvilken opmuntring for arbejderstanden! Vi behøver nu kun at vinde flertal, så har vi med det samme – på rolig og fredelig vis – magten til at gennemføre vore idéer. (Ibid.: 218)

Men min analyse har vist, at Staunings kamp for demokrati hviler på andre argumenter samt en ideologisk forskydning i retning af samfundet som helhed. Derfor kan Socialdemokratiets politik i mellemkrigstiden ikke degraderes til idéer om social og politiske lighed. Der er også argumenter som peger på idéer om sammenhæng, solidaritet og tillid. Begrebshistorisk peger det frem mod dannelsen af begrebet *sammenhængskraft*. I forhold til de ovenstående argumenter er det en variant, som kan kaldes *politisk sammenhængskraft*. Argumenterne hviler på en politisk opfattelse af *folket*, hvor samfundet bliver opfattet som en politisk sammenslutning. Kampen for at undgå splittelse i befolkningen drejer sig således om at oprette en bestemt indretning af de politiske institutioner i samfundet. Kampen for demokrati trækker her på en politisk liberal tradition, hvor samfundet godt nok har erstattet individet som politisk subjekt, men hvor det stadig er de politiske relationer – styreformens indretning – der er i centrum. Jeg vil i det følgende vise, at Staunings ideologiske udvikling går videre, og at idéerne også tager udgangspunkt i en materiel opfattelse af *samfundet* og *folket*. Denne del af analysen vil tage udgangspunkt i idealtypen *social sammenhængskraft*, hvor det semantiske felt går igen, men hvor det ikke er politiske reformer, der skal legitimeres, men derimod sociale reformer.

7. Social sammenhængskraft - Folket som social kategori

Med *social sammenhængskraft* opstiller jeg en ideatype, som korresponderer med den idealtypiske forståelse af *folket* som en social kategori. *Social sammenhængskraft* definerer jeg bredt som en idé om, at sammenhængskraften i samfundet udspringer af de materielle ressourcers fordeling. Her forstås samfundet som et materielt fællesskab, og det er i den forstand de materielle forhold, der bestemmer borgernes forhold til hinanden i form af splittelse eller enhed i *folket*. Modsat *politisk sammenhængskraft* er det centrale her ikke de politiske institutioners indretning men derimod de materielle godes fordeling. På den måde vil fordelingen af samfundets materielle ressourcer have betydning for *sammenhængskraften* i samfundet, hvorfor en politisk bestemt omfordeling kan

bruges i *kampen for sammenhængskraft*.

I forhold til den historiske kontekst er det særligt den før skitserede økonomiske krise og den deraf følgende arbejdsløshed, som er relevant i denne del af analysen. Staunings kamp for at tilgodese de forskellige klasseinteresser og sikre en bestemt fordeling af samfundets ressourcer er det historiske udgangspunkt, for den ideologiske udvikling jeg nu vil skitsere. Den radikale klassekamp blev hos Stauning kædet sammen med de antidemokratiske ideologier. Hartvig Frisch skrev i 1933 bogen *Pest over Europa*, hvor han lavede et af de første komparative studier af de antidemokratiske ideologier i Europa. Frisch viste, hvordan disse – udover deres komparative ligheder – gav hinanden næring i form af gensidige fjendebilleder samt deres fælles front mod parlamentarismen. I Frisch opfattelse bar kommunismen en del af skylden for Hitler og Mussolini, da fascismen blev et våben mod arbejderne og kommunismen (Frisch, 1950: 146+171). Stauning var på linje med denne lære og tog direkte afstand til kommunismen, som han anså som den direkte årsag til den underminering af det tyske socialdemokrati, der bragte Hitler til magten (Stauning, 1935a). Mens den kommunistiske sympati herhjemme åbenlyst lå hos DKP, kobledes Stauning de nazistiske sympatier til førnævnte LS-bevægelse (Grelle, 2008: 373). Jeg vil derfor starte denne del af analysen med at skitsere kampen mod de totalitære ideologier, da disse repræsenterer den splittelse, der, ifølge Stauning, var udtryk for den radikaliserede klassekamp om fordelingen af de materielle ressourcer, som Stauning forsøgte at undgå via sin samfundspolitik.

7.1. Kampen mod totalitarismen

I førnævnte kronik fra 1934, *Danmark i Tidens Strøm*, laver Stauning koblingen mellem den indenrigspolitiske kamp for demokrati og de strømninger i de internationale forhold, som han som statsminister måtte forholde sig til:

Vær paa Vagt for Demokrati og Folkestyre – Vi vil ikke have Koncentrationslejre og Nazisme i vort Land[...] Vi vil ikke, at danske Arbejdere skal opleve det tyske Folks Skæbne, og derfor vil Fagforeningerne sikkert medvirke til Opretholdelse af Enighed og Sammenhold og til Bevarelse af en inderlig Forening mellem Fagforeningerne og vor politiske bevægelse. (Stauning, 1934d)

Som nævnt var det en udbredt holdning hos ledende socialdemokrater, at kommunismen spillede en afgørende rolle i nazismens magtovertag, da dens svækkelse af den socialdemokratiske arbejderbevægelse havde efterladt de brede masser forsvarsløse og modtagelige overfor nazistisk agitation:

Ogsaa nu kender vi til Splittelsesarbejde, hvis foreløbige smukkeste Frugt vi har set i Tyskland. Først

Syndikalisme og siden Kommunisme søger efter Evne at svække og splitte Socialdemokratiet.
(Stauning, 1933b)

Derfor så Stauning på mange måder den hjemlige kommunisme som den største trussel (Stauning, 1934b). Men kampen mod de totalitære bevægelser blev ikke kun udkæmpet i den eksplicitte kamp for demokratiet. Som ovenfor skitseret indeholdt kampen for demokratiet udviklingen af en række nye idéer, som jeg har valgt idealtypisk at karakteriserer som kampen for *politisk sammenhængskraft*. Denne kamp blev suppleret af et forsøg på at imødegå den totalitære agitation ved at mildne krisens konsekvenser. Det blev gjort ved at bekæmpe arbejdsløsheden og sikre de arbejdsløse social understøttelse. Derfor var kampen for *politisk sammenhængskraft* suppleret af en kamp, som man ud fra de opstillede idealtyper kan karakterisere som en kamp for *social sammenhængskraft*. Det centrale er her, at arbejdsløshed og social armod ses som en trussel mod sammenhængskraften. Stauning betragtede netop arbejdsløsheden som den største trussel i samtiden (Bryld, 1976: 244), og i den forbindelse anklagede han kommunismen for at udnytte arbejdsløsheden til at skabe splittelse. I forbindelse med en storkonflikt mellem arbejdsmarkedets parter i marts 1936 siger Stauning følge:

Der er Harme i vide Kredse over den Tilstand, som nu er hidført, men armen bør ikke med føre nogen Art af Overgreb og ikke nogen Form for Splittelse. Der er Folk, som kun spekulerer i Arbejdskampen for at faa Vind i den kommunistiske Plimsollers Sejl, men det ved vi, at ethvert Brud paa Sammenholdet er til Skade for den organiserede Arbejderklasse. (Stauning, 1936a)

Her er det primært splittelsen i arbejderklassen, der er central. Men i forlængelse af Staunings samfundspolitiske orientering vil jeg vise, at han fører samme retorik videre, når han retter blikket mod samfundet som helhed. Arbejdsløsheden bliver her ikke kun kilde til splittelse i arbejderklassen men kilde til splittelse i samfundet som helhed. Det store fokus på arbejdsløsheden i kampen mod de totalitære trusler viser et helt centralt aspekt af Staunings opfattelse af *samfundet* og *folket*. Nemlig den materielle opfattelse hvor *folket* forstås som en social kategori, hvortil vi kan koble den idealtypiske idé om *social sammenhængskraft*.

7.2. Fra socialisme til samfundspolitik – Danmark for Folket

Idealtypisk trækker socialismen som nævnt på folket som social kategori, hvor splittelsen i befolkningen blev karakteriseret som klassekamp. Her opstår sammenhængskraften derfor ved at ophæve klassekampen. Enten ved at ophæve klasserne (revolution) eller ved at mindske klasse modsætningerne (reform). Derfor vil sammenhængskraft i en socialistisk optik hænge sammen med en vis grad af materiel omfordeling. I forhold til denne kamp om samfundets ressourcer sker

der hos Socialdemokratiet et markant sprogligt skifte med overgangen til samfundspolitikken. I Odenseprogrammet fra 1923, hvor Stauning som nævnt får total opbakning til sin samfundspolitik, kommer dette til udtryk derved, at begrebet *socialisme* for første gang ikke optræder i en socialdemokratisk programerklæring. I stedet optræder begrebet *samfundspolitik*, og arbejdsprogrammet indeholder ikke længere idéer om socialisering af produktionsmidlerne. I stedet er der tanker om statslig styring, hvor begreber som *planlægning*, *regulering* og *eksportbistand* fylder i programmet (Socialdemokratiet, 1923). Det kan ses som en følge af den nationaløkonomiske orientering, som Stauning allerede forsøgte at fremme via et forslag til en forfatningsændring, hvor nationaløkonomer var tiltænkt en fast plads i embedsværket (Stauning, 1923a: 22). I Odenseprogrammet kommer det til udtryk ved eksempelvis følgende formulering: ”De offentlige arbejder indskrænkes under højkonjunktur og fremmes i dårlige tider” (Socialdemokratiet, 1923). Senere begynder Stauning helt bevidst at bruge begrebet planøkonomi (Stauning, 1935b).

Partiet accepterer så at sige kapitalismen under Stauning, hvilket udtrykkes klart i førnævnte pjece *Danmarks fremtid* fra 1927:

Det er i Arbejderklassens Interesse som i Samfundets Interesse at faa opbygget et Produktionssystem, der aabner Beskæftigelsesmuligheder for alle, og det er derfor naturligt, at vi samler os om en Politik, der styrer mod dette Maal, selv om denne Politik ogsaa maa støtte en vis kapitalistisk Udvikling. (Bryld, 1976: 222)

Denne udvikling betød også et farvel til væsentlige elementer af marxismen, som opererede med et fundamentalt (om end fremtidigt) brud med det kapitalistiske samfund. ”Det afgørende i forbindelse med en idéhistorisk undersøgelse af Socialdemokratiet er, at partiet nu helt havde fjernet sig fra de marxistiske økonomiske idéer” (Ibid.: 112). Accepten af kapitalismen var dog kun en accept af kapitalismen som grundlag for samfundet, og den politiske agitation var stadig fyldt med slagord imod kapitalismen. Men selv om man stadig kritiserede kapitalismen, havde man de facto accepteret den.

Partiets krisepolitik bliver af historiker Erling Olsen i *Danmarks økonomiske historie* ikke karakteriseret som planøkonomi: ”Den danske kriselovgivning var ikke resultat af nogen samlet plan, men af en række enkeltstående afgørelser” (Olsen i Bryld, 1976: 96). Dette er historikernes dom, men idéhistorisk er det vigtigt at slå fast, at de argumenter og ideologiske rammer man stiller op i høj grad benytter sig af termen plan(økonomi) som kontrast til kapitalismen. Kapitalismen blev beskrevet som kaos (Ibid.: 218), og socialistiske begreber som udbytning blev erstattet med begrebet planløshed (Stauning i Bryld, 1976: 96).

Denne udvikling kan karakteriseres som et skridt længere ind på reformvejen og dermed som et

udtryk for den pragmatiske tilgang til socialismen, som var en del af idéarven(Togeby, 1968: 10). Men som det var tilfældet med kampen for demokratiet, hvor idéer som korresponderer med idealtypen *politisk sammenhængskraft* spillede en rolle, så er det også her nødvendigt med et bredere perspektiv. Staunings samfundspolitik opererer med helt nye idéer, som ikke alene kan forklares ud fra den socialistiske idéarv, men som hænger sammen med idealtypen *social sammenhængskraft*. For at forstå disse er det nødvendigt at inddrage Staunings forståelse af *folket*. Baseret på idealtyperne opererer Stauning med en hybrid, da hans forståelse både trækker på en politisk opfattelse(folket som *demos*), hvilket blev illustreret i afsnittet om *politisk sammenhængskraft*, samt en materiel/social opfattelse(folket som *klasse*). Den idealtypiske opfattelse af *folket* som en social kategori tog som nævnt udgangspunkt i *folket* som *underklassen* – typisk den arbejdende klasse. Når Stauning bruger begrebet *folk*, så henviser han til hele befolkningen, hvilket kommer til udtryk i programmet *Danmark for Folket*:

Det har Bud til hele det danske Folk[...]Arbejderklassen naaede vidt frem i Kraft af Solidaritet og Sammenhold, men hele Folket bør være med, naar de, der forstaar Produktionens Betydning, samler sig om Tidens Gerning. Der er Lysning i Tiden, og vi maa ønske, at Lyset ogsaa skal komme til vort Folk. Dertil kan alle bidrage ved ærlig Indsats i Arbejdet. Vi er Smaafolk i Danmark, men der er Vilje, Arbejdsmod og Fremdrift i Folket, og det skal ogsaa ses paa det politiske Arbejde. (Socialdemokratiet, 1934)

Den ideologiske forskydningen fra *arbejderklassen* til *samfundet* korresponderer derfor med en tilsvarende forskydning fra *arbejderklassen* til (hele) *folket*. Den sidste forskydnings radikalitet er vigtig at understrege. Folkebegrebet var ikke et begreb, der traditionelt var gangbart i arbejderbevægelsen, hvis eksistensgrundlag var baseret på klassekampen: ”Staunings største ideologiske bedrift var at gøre folkebegrebet til et stuerent begreb i Socialdemokratiet”(Korsgaard, 2004: 417).

Når der stadig er tale om en opfattelse af folket som en social kategori, på trods af at begrebet ikke kun retter sig mod arbejderklassen, så er det fordi, at den idéarv, der gjorde at man kunne skelne arbejderklassen fra resten af befolkningen, er baseret på en materiel opfattelse af befolkningen. Det er denne opfattelse, som Stauning viderefører, selv om hans folkebegreb retter sig med hele befolkningen. Den socialistiske arv ses således deri, at *folket* opfattes ud fra materielle og sociale kriterier. Derfor er hans politiske fokus stadigvæk på arbejdsløsheden. Det kommer til udtryk i en tale til partiets ungdomsafdeling, hvor hans forskydning af folkebegrebet understreges, mens det politiske fokus på arbejdsløsheden bevares:

Arbejdsløsheden iblandt de unge er som gift for Samfundet og man maa derfor fortsætte

Bestræbelserne for at opretholde Ungdommens Arbejdsleje og Arbejdsevne, Thi hvad man end kan sige om Arbejdets stilling i det kapitalistiske Samfund, saa er det dog Sandheden, at Arbejde er det virkeligt, værdifulde Indhold i Livet. (Stauning, 1937a)

Før var arbejdsløsheden en trussel for sammenholdet i arbejderklassen, nu karakteriseres den som ”gift for Samfundet”. Stauning videreføre således det materielle fokus, men udvider på samme tid folkebegrebet.

Det får for det første konsekvenser for partiets strategiske fokus. I 1937 holdt Stauning et foredrag under overskriften *Socialdemokratiet i dag*, hvor han redegjorde for den nødvendige ændring i partiets strategi i forlængelse af det udvidede folkebegreb. Her understregede han det faktum, at kun ca. 33 procent af den danske befolkning kunne karakteriseres som arbejdere i klassisk forstand, mens partiet på samme tidspunkt havde tilslutning fra omkring 46 procent af vælgerne:

Vi har ikke flertallet og kan aldrig få det, dersom vi udelukkende skal regne med tilslutning fra den egentlige arbejderklasse. Indtil verdenskrigen – eller tiden lige efter – kunne vi regne med, at industriarbejdernes andel af befolkningen var stigende, nu er den stærke fremgang standset, mens funktionærernes, handelens og forskellige andre gruppers andel er i vækst. Disse kendsgerninger viser, hvilke hensyn det er nødvendigt at tage, hvis man vil have magt til at føre udviklingen videre. Vi må tilrettelægge vor agitation og vor politiske handlen på en sådan måde, at andre end de egentlige arbejdere i industri, håndværk etc. overbevises om vor politiks rigtighed. (Bryld, 1992: 71)

Folkebegrebets udvidelse skal altså ses i sammenhæng med et ændret strategisk fokus. Men denne udvikling får videre betydning for partiets ideologiske udvikling, da den nye strategi kræver nye argumenter og nye begrundelser for partiets politik, så hele befolkningen kunne ”overbevises om vor politisk rigtighed”. Betingelserne for at skabe legitimitet –for at benytte Skinners sprogbrug – er altså ændret. Klassesamarbejdet og det udvidede folkebegreb var måske en praktisk nødvendighed¹³, men det krævede en ideologisk begrundelse. Som vist i afsnittet om *politisk sammenhængskraft* er solidaritet et centralt begreb hos Stauning. Men som det fremgår af ovenstående citat fra *Danmark for Folket*, er det ikke længere kun solidaritet hos arbejderklassen, men derimod solidaritet i samfundet, der bliver fokuseret på hos Stauning. Med udvidelsen af folkebegrebet bliver solidariteten til samfundsbærende værdi – ikke bare klassebærende. Samfundspolitikken og det nye folkebegreb hænger derfor sammen, og de skal forstås i sammenhæng med en række nye politiske idéer, som Stauning trækker på, som det vil fremgå i næste afsnit.

¹³ Igen er den reelle hensigt for den ændrede strategi ikke central. Det centrale er de brugte argumenter og den ideologiske forskydning, som denne hænger sammen med.

7.3. Stauning eller Kaos

Det historiske udgangspunkt for den ideologiske forskydning, jeg nu fokuserer på, er altså for det første den økonomiske krise og den deraf følgende arbejdsløshed. Dertil skal tilføjes den totalitære trussel og Staunings samfundspolitik og det deraf udvidede folkebegreb. I januar 1933 indgik regeringen det såkaldte kanslergadeforlig, som indeholdt en række tiltag til at bekæmpe den økonomiske krise. Forliget skal ses på baggrund af valget i november 1932, hvor kommunisterne for første gang kom i Folketinget med to mandater. Splittelsen, Stauning forsøgte at imødegå, kom derfor fra klassekampen, fra den sociale splittelse, som blev næret af kommunismens agitation. *Folket* bliver forstået ud fra materielle kategorier, og mens kommunisterne ville 'overkomme' splittelsen ved en fremtidig ophævelse af de sociale klasser, så forsøgte Stauning at dæmpe modsætningerne via omfordeling og politisk styring. Forliget indeholdt følgende:

- En devaluering af kronen, der skulle sætte gang i den danske eksport af især landbrugsvarer
- Et lovindgreb der i forlængelse af Socialdemokratiets ønsker skulle forbyde lockout og strejker og forlænge overenskomsterne med 1 år
- En vedtagelse af socialminister K. K. Steinckes socialreformer

Jeg vil i det følgende primært forholde mig til de sidste to, da disse var udtryk for Socialdemokratiets politiske ønsker.

Staunings krisestyring lå i direkte forlængelse af hans opgør med marxismen og accepten af kapitalismen. Konkret kom det til udtryk i en langt stærkere politisk styring, hvor forventningen til arbejdsmarkedets parter – herunder fagbevægelsen – var, at de rettede ind i forhold til det politiske ønske om at undgå splittelse og konflikt(forbud mod lockout og strejker). Stauning nedsatte i forbindelse med kanslergadeforliget et udvalg, der skulle udarbejde forslag til at varetage samfundets interesser under ”fremtidig opstaaende Konflikter vedrørende Arbejdsforholdende”. Det skulle ”bidrage til Afværgelse af saadanne Arbejdsstridigheder, som nu og da har rystet Samfundet og fremkaldt adskillig Besværing fra begge sider”(Rigsdagstidende, 1932-33: 2579). Den politisk styring af arbejdsmarkedet blev altså suppleret med et langsigtet forsøg på at dæmpe splittelsen i befolkningen i form af ”arbejdsstridigheder”. Socialdemokratiets andet fingeraftryk på forliget var socialreformen, som også var et forsøg på at dæmpe de sociale splittelser. Sociallovgivningen fylder ikke meget i partiets teoretiske grundlag, da marxismen ikke opererer med socialpolitik – i det socialistiske samfund er sociallovgivning ikke nødvendigt, og socialminister Steincke, som var ophavsmand til den praktiske udformning af reformen, gav året efter også udtryk for, at han håbede, at fremtiden ville gøre hans store reform til en historisk kuriositet(Steincke, 1934). Men i praksis var det vigtigt fra starten(Bryld, 1976: 102). Det centrale i reformen var, at de sociale ydelser blev

omlagt fra at være baseret på almisser til at være rettigheder. Stauning opererede tidligt med tre argumenter for sociallovgivning. Et etisk, et samfundsøkonomisk og et samfundsbevarende (Ibid.: 103). Det er det sidste, som Steincke også fokuserer på, da han skal sælge sociallovgivningen i Folketinget:

Men skal Samfundet som Helhed ikke svækkes under disse Kampe, gælder det tillige om at forhindre, at disse Kampe til foreløbigt Resultat faar det ene sikre: en stadigt tiltagende Proletarisering. Og det er her, Sociallovgivningen har sin opgave, ikke alene ud fra de ubemidlede, de nødstedtes Synspunkt, nej, ud fra ethvert samfundsbevarende Synspunkt. Det er ikke alene dem, der trues personligt af Fattigdom, af Deklassering og Arbejdsløshed, der er interesserede i det, det er lige saa vel i de besiddendes velforstaaede Interesse, idet ingen i et ordnet Samfund er interesseret i en stigende Proletarisering samtidig med dertil hørende skærpede og desorganiserende Klassekampe, der i længden vil koste ethvert Samfund langt mere end en rationelt opbygget Sociallovgivning. Derfor er ikke mindst i Tider som disse en saadan lovgivning nødvendig. (Rigsdagstidende, 1929-30: 3452)

Socialreformen bliver fremstillet som en sikring imod skærpede klassekampe, og Steincke bygger her direkte på Staunings samfundspolitik. Han benytter sig på den måde af et retorisk kneb i forlængelse af Staunings ovenstående efterlysning af en ny strategi, som på den måde kan sikre bredere opbakning bag partiets politik. Men strategien har ideologisk betydning i den forstand, at den traditionelle socialistiske ideologi (reformistisk eller ej) erstattes eller suppleres af et ideologisk fokus på samfundet som helhed og kampen mod splittelse.

I forlængelse af Staunings materielle opfattelse af *folket* tillægger Steincke også de materielle forhold primat i forhold til sikringen af solidariteten i samfundet:

Om 100 år vil ”de menneskelige grundegenskaber være de samme. Egoisme, havesyge misundelse og dumhed. Parret med kærlighed, godhed og solidaritetsfølelse. Disse sidste egenskaber dog kun fremtrædende for så vidt de økonomiske forhold begunstiger udfoldelsen af dem”. (Steincke, 1934)

De normative begreber *solidaritet* og *godhed* kædes direkte sammen med de økonomiske forhold, og det viser, at sikringen af solidariteten i samfundet blev opfattet som uafhængig af eksempelvis nationalitet. Sammenhængskraft er afhængig af økonomien. Steincke forsøger selv delvist at afpolitisere reformerne for på den måde at sikre legitimiteten:

dybest set kan man akkurat lige saa godt kalde en saadan Lovgivning for konservativ, som man kan kalde den for radikal eller socialdemokratisk. Der er blot en Ting, man ikke kan kalde den; man kan ikke kalde den liberalistisk; og det er helt vildt at kalde den socialistisk eller kommunistisk.

(Rigsdagstidende, 1930-31: 2835)

denne Plan intet indeholder, der kan siges at være enten partipolitisk eller i øvrigt udæskende til nogen Side. (Rigsdagstidende, 1929-30: 3451)

I kampen for at få gennemført partiets politik forsøger Steincke altså at afpolitisere reformen ved at udviske det ideologiske grundlag og gøre det til et fælles samfundsanliggende – helt i tråd med Stauning.

Stauning selv følger også op på forliget. I en tale i Haderslev i 1933 omtaler han kriseforliget, hvor han kæder parlamentarismen og de økonomiske reformer sammen:

Dette Resultat var netop muligt under Parlamentarismen, paa Folkestyrets Grund. Bliver der Opløsning i Statens Forhold, skal vi ud i Klassekamp og Borgerkrig, bliver der intet hverken til Bonde eller til Arbejder, og den kapitalistiske Overklasse vil ogsaa opdage, at dens sikkerhed er ringe, naar der er Kaos, størst naar der er Orden i Samfundets Forvaltning. Men netop udfra denne Betragtning gælder det ogsaa, at det vi trænger til, er Sammenhold i Folket, Offervilje fra alle Sider og Troskab mod det Folkestyre, der bedst sikrer baade økonomisk og kulturel Udvikling og Højnelse. (Stauning, 1933c)

Således forenes analysens idealtyper *politisk sammenhængskraft* og *social sammenhængskraft* derved, at Stauning forener parlamentarismen (politiske institution) og kriseforliget (økonomiske indgreb) og modsætter dem med klassekamp, borgerkrig og kaos. Denne forening understreger Stauning flere gange, og i en artikel fra 1935 modstiller han den med de totalitære ideologier:

saavel Kommunisterne som 3 – 4 indbyrdes stridende nazistiske Grupper spekulerer hensynsløst i den kapitalistiske Kriases Virkninger. Socialdemokratiet vil – staande urokkeligt paa Demokratiets Grund – stadig bekæmpe enhver Art af Desperation. Vi har gjort det gennem vor positive økonomiske Politik. Vi vil fortsætte denne, og vi vil arbejde for et stadig mere handledygtigt Demokrati, der tager Tidens store økonomiske og sociale Problemer op til Løsning. (Stauning, 1935c)

Kampen mod kommunismen og nazismen er både en politisk kamp og en økonomisk kamp. Stauning udviser en bevidsthed om, at de antidemokratiske bevægelser netop bliver styrket af den økonomiske krise. Der er således sammenhæng mellem den politiske trussel og den økonomiske krise, hvilket kommer til udtryk i Staunings politiske bevidsthed. Han udtrykker bekymringen i en tale i 1934:

De forholdsvis rolige Brydninger imellem de danske Partier – fire i Tak – som var kendte i mange Aar, er afløst af Brydninger imellem et større Antal Grupperinger, Den splittelse, efter ganske unaturlige Linjier, som andre Steder var Indledningen til Kaos, er også begyndt her. Den tidligere samlede Opposition er spaltet ud i 7 Grupper, og ofte er det imellem disse, at Striden raser værst[...] Man kan spørge hvoraf denne mærkelige Tilstand er opstaaet og maa sikkert komme til det Resultat, at en Del hidrører fra den Krise, der er gaaet over Verden og har sat Spor ogsaa her i Landet. Det er en Bekræftelse paa det gamle, danske Ordsprog: Naar Krybben er tom bides Hestene. Paa alle Omraader, hvor Krisen har sat ind, er det danske Samfund i Stand til at udbedre en Del af Skaden, men Splidagtighed og Uvillie har vanskeliggjort Arbejdet, og samtidig har denne adfærd øget Mistilliden over for det parlamentariske System, som dog er det System, der har Tilslutning fra et stort Flertal af det danske Folk. (Stauning, 1934b)

Stauning viser her, at han opfatter de traditionelle skillelinjer i samfundet som legitime politiske modsætninger. Venstre, Konservative, Radikale og Socialdemokratiet var for ham naturlige partier, da de repræsenterede forskellige – ud fra materielle kategorier – samfundsgruppers interesser. Den økonomiske krise gav anledning til splittelser, som ifølge Stauning fulgte ”unaturlige Linjier”. På den måde modstiller han ”rolige Brydninger” med ”Kaos” for at illustrere den kvalitative forskel, der er i forskellige former for modsætningsforhold. De naturlige modsætninger, som kan medieres og formidles igennem et stabilt demokrati kontra den splittelse, som resulterer i ”Kaos”.

Staunings beskrivelser kædes direkte sammen med den kapitalismekritik, som blev resultatet af den ovenfor nævnte de facto accept af selv samme kapitalisme:

Den omfattende Verdenskrise[...]fremkaldte Million-Hære af Arbejdsløse og viste os et Samfund i Opløsning – Ikke Socialismens Samfund, ikke Demokratiet, men Kapitalismen, Planløsheden og den vilde Konkurrence er brudt sammen og afløst af nogle Forsøg paa ved Plan i Økonomien, ved Selvforsyning og produktivt Arbejde at genskabe Tillid og ordnede Forhold. (Stauning, 1934c)

Retorisk kulminerer perioden ved valget i 1935. Stauning udskriver valget i sin åbningstale ved åbningen af folketingsåret 1935/36, hvilket aldrig var gjort før. Det var kulminationen på en sommer præget af brydninger, hvor blandt andet førnævnte bondetog havde præget begivenhederne. Socialdemokratiet gik til valg på sloganet *Stauning eller Kaos*, og selv om der var tale om et valgslogan, så er der, som jeg har vist, kontinuitet mellem den ideologiske udvikling, der starter allerede i den tidlige efterkrigstid, og så den retorik, partiet benytter sig af i sloganet. Det handler om samfundet, om splittelse/fællesskab og om at legitimere partiet hos den brede befolkning. Kontinuiteten bevares de følgende år, og ved sin tale 1. maj 1936 bliver partiets økonomiske politik igen knyttet til førnævnte normative begreber:

Under dette System, som er til Gavn for alle Dele af Produktionen – også for Arbejderne – er der Bud efter Fællesskab og Fællesskabsfølelse i Befolkningen. (Stauning, 1936b)

Han adresserer her først sine egne – arbejderne – men *fællesskabsfølelsen* er ikke længere knyttet til arbejderklassen men til ”Befolkningen”. Samme år holder han en tale til journalistforbundet, hvor han tager nationsbegrebet – et for arbejderbevægelsen ellers kontroversielt begreb – i brug til egen fordel:

En nation bør være et Folkesamfund, hvori Befolkningen føler og handler som samhørende, paa samme Maade som det i mindre Format foregaar i Familien. National Samfølelse hos alle er en Betingelse for at føre Land og Folk igennem Tidens økonomiske Brænding, og det krav stilles til alle, fra den store Fabrikant, den besiddende Godsejer ned til den jævne Slagteriarbejder. (Stauning, 1936c)

Der er ikke tale om en nationalkonservativ orientering. Stauning knytter på intet tidspunkt begrebet national samfølelse med eksempelvis sprog, historie eller kultur. Der er nærmere tale om en opfattelse af nationen som en ramme – i det ovenstående eksemplificeret ved familien – for et fællesskab, som stadig opfattes ud fra materielle kategorier. Men det er klart, at den ideologiske forskydning fra klassepolitik til samfundspolitik trækker partiet tættere på nationen. Klassekampen bliver hos Stauning flere steder defineret som en kamp for at gøre arbejderklassen til en del af samfundet, og denne kamp handlede ikke om sprog, historie eller kultur, men derimod om politiske og sociale rettigheder.

Den Følelse for Nationen, som man forgæves paakaldte hos Fortidens Trællefolk, paakaldes nu ikke forgæves, thi nu føler vi, og vi ved, at denne nation baade har Plads til det arbejdende Folk og Rettigheder for dette. (Stauning, 1935b)

Saaledes var Vilkaarene for det arbejdende Samfund, da de Konservative havde Magten. Fra Vuggen til Graven var Individet henvist til selv at føre sin Kamp for Tilværelsen. Samfundsfølelse, Samfundssind og Samfundshensyn var ukendte Begreber. (Stauning, 1937b)

Den politiske modsætning til de Konservative bliver altså defineret ud fra modsætningsforhold i befolkningen. Partiets store fortjeneste bliver af Stauning beskrevet som det, at partiet har skabt ”Samfundsfølelse, Samfundssind og Samfundshensyn” hos arbejderklassen, som derved mindsker modsætningsforholdene i samfundet.

7.4 Opsamling

Samfundsfølelse og samfundssind er ifølge Stauning et resultat af politiske og sociale rettigheder, hvorfor jeg knytter hans ideologiske udvikling til idealtyperne *politisk sammenhængskraft* og *social sammenhængskraft*. Splittelserne i samfundet undgås ved at modsætningerne forbliver naturlige og desuden dæmpes via *folkets* fælles samfundssind. Claus Bryld karakteriserer de sociale reformer således:

Herved skabtes givetvis en vis social tryghed og stabilitet, hvorved modsætningsforholdet mellem klasserne ikke føltes så stærkt som tidligere. (Bryld, 1976: 109)

Denne udlægning er en historikers vurdering af bestemte politisk handlinger. Det falder uden for min analyse. Men idéhistorisk er der også noget at komme efter forstået på den måde, at uagtet om det rent faktisk var det, der var hensigten med de sociale reformer, så var det en del af den retorik, hvormed Stauning forsøgte at argumentere for dem, og det er netop det, der ifølge Skinner er centralt, da det fortæller os noget om den ideologiske kontekst. For at blive i Skinners sprogbrug, så forsøger Stauning at "...manipulerer med visse evaluative termers talehandlingspotentiale" (Skinner, 2009: 105). F.eks. forsøger Stauning at gøre planøkonomi – som traditionelt blev opfattet negativt – til et positivt normativt begreb ved at sætte det i opposition til negative termer som f.eks. Kaos. Planøkonomi – som i udgangspunktet er en beskrivelse af en bestemt måde at føre økonomiske politik på - bliver derved et polemisk term, som kan legitimere den førte økonomiske politik ved at modstille det negativt ladede begreber som *kaos* og *splittelse* – to af analysens *retoriske begreber*. Samme strategi benytter Stauning også, når han manipulerer med det evaluative potentiale hos begreberne *folk* og *nation* ved at gøre deres værdiladning positiv hos arbejderklassen. Desuden manipulerer Stauning "...med kriterierne for anvendelsen af en eksisterende række rosende termer" (Ibid.: 108) eksempelvis ved at beskrive socialreformen via begreber som samfundssind og solidaritet.

Min analyse har vist, at Staunings kamp for sociale reformer hviler på en ideologisk forskydning i retning af samfundet som helhed samt argumenter om at undgå splittelse i samfundet ved at sikre samfundsfølelse og samfundssind. Derfor kan Socialdemokratiets politik i mellemkrigstiden ikke degraderes til idéer om social og politiske lighed. Der er også argumenter som peger på idéer om sammenhæng, solidaritet og tillid. Begrebshistorisk peger det frem mod dannelsen af begrebet *sammenhængskraft*. Hvor jeg først fokuserede på idealtypen *politisk sammenhængskraft*, så peger de ovenstående argumenter på en variant, som kan kaldes *social sammenhængskraft*. Argumenterne hviler på en social opfattelse af *folket*, hvor samfundet bliver opfattet ud fra materielle kriterier. Kampen for at undgå splittelse i befolkningen drejer sig således om at sikre en bestemt fordeling af

de materielle ressourcer i samfundet.

8. Kampen om sammenhængskraften

Claus Bryld når i sin analyse af Socialdemokratiet i mellemkrigstiden frem til, at Stauning var pragmatiker. Bryld konkluderer, at Socialdemokratiet i høj grad blev et revisionistisk parti (Bryld, 1976: 125), og at Stauning strakte denne kurs så vidt, at han helt droppede marxismen og desuden slet ikke tænkte teoretisk (Ibid.: 119). Min analyse viser, at det ikke er ensbetydende med, at Stauning ikke tænkte ideologisk. Der var i høj grad ideologisk kontinuitet i hans politiske virke, men de idéer han udviklede var bare ikke hentet i socialismen, om end de var rundet af en socialistisk arv. Idéerne, som korresponderer med mine idealtyper *politisk sammenhængskraft* og *social sammenhængskraft*, var helt nye i en dansk politisk kontekst, og de peger begrebshistorisk desuden frem mod dannelsen af selve begrebet *sammenhængskraft*.

Op til første verdenskrig var Socialdemokratiet stærkt inspireret af udviklingen i Tyskland. Herefter udvikler Stauning sine egne idéer, hvilket sker sideløbende med partiets omdannelse fra klasseparti til folkeparti og som en del af en ideologiske forskydning, hvor fokus flyttes fra arbejderklassen til samfundet som helhed. Denne udvikling kan karakteriseres som en *kampen for sammenhængskraften*, da dens sigte – med udgangspunkt i ovenstående idealtyper – er at beskytte samfundet mod splittelse ved henholdsvis at indrette samfundets institutioner samt sikre en bestemt fordeling af de materielle ressourcer, som på hver sin måde bidrager til det ideologiske formål – at sikre samfundets sammenhæng ved at styrke dets *sammenhængskraft*. Bryld skriver, at ”Socialreformismen var også ideologisk blevet sat i system” (Ibid.: 73) under Stauning. Min analyse viser dog, at den ideologiske udvikling ikke kan degraderes til socialreformisme. Der var helt nye idéer på spil, som vi med udgangspunkt i en begrebshistorisk analyse af et begreb af nyere dato kan bringes til en bedre forståelse af. På samme tid er det dog vigtigt – som Skinners ideologihistorie foreskriver – at vi forstår Stauning i dennes kontekst. Det er ikke det samme Stauning siger, som vi mener i dag, når vi taler om sammenhængskraft. Men der er en begrebslig forbindelse samt ideologisk kontinuitet fra Stauning til nu, hvilket jeg har vist i min analyse og vil uddybe i det aktualiserende udblik nedenfor.

Socialdemokratiets ideologiske udvikling i perioden kan derfor ikke degraderes til en kamp mellem revolutionære og reformister, eller bestemmes som en revisionistisk socialisme i Danmark. Analysen viser, at en række andre politiske idéer optræder i perioden, idéer som får betydning for dannelsen og forståelsen af bestemte begreber, som opstår senere. Brylds konklusion er måske et resultat af, at han fokuserer på den interne diskussion i arbejderbevægelsen. Udlægningen af at Socialdemokratiet fjernede sig længere fra socialismen er nærliggende, fordi det også var den

udlægning – formuleret som en kritik – der blev fremført i samtiden. Gerson Trier meldte sig ud af partiet i 1916 og gav i den forbindelse følgende begrundelse:

Fra nu af har partiet med dets højeste myndigheds godkendelse stillet sig side om side med de andre partier på det borgerlige samfunds grund. Det har ombyttet internationalisme, klassekamp og socialisme med nationalisme, borgfred og opportunisme. (Ibid.: 38)

Det er en tolkning, og det er også tolkninger, vi arbejder med som idéhistorikere. Men når vi skal forstå en given aktørs ytringer – talehandlinger – så skal vi ifølge Skinner først og fremmest lytte til aktørens egne beskrivelser af sin egen handling. Stauning taler ikke selv om nationalisme eller revisionisme, og selv om arbejdsprogrammet fra 1923 ikke benytter ordet socialisme, så bruger Stauning det selv flere steder. Selv om der er gode grunde til at konkludere, at Stauning førte partiet længere væk fra socialismen, så viser min analyse, at det ikke er hele historien. Hvis vi skal have en fyldestgørende forståelse for Socialdemokratiets ideologiske udvikling under Stauning, så må vi væk fra kun at tolke igennem det traditionelle prisme som handler om ”graden af socialisme”. Bryld benytter i høj grad dette prisme, og han kommer i sin analyse med flere bud på forklaringer på partiets udvikling:

Og denne afhængighed [af Venstre og siden Radikale] kan naturligvis have haft betydning for den samlede ideologi på længere sigt, med andre ord for bibeholdelsen af det borgerlige ideologiske hegemoni i samfundet. (Ibid.: 212)

Denne udlægning er ikke nødvendigvis forkert, men det er ifølge min analyse en forsimpning. Stauning udvikler selvstændige idéer i perioden, som ikke kan degraderes til knæfald for borgerlige partier eller et kompromis med den socialistiske kurs. Udviklingen under Stauning – afblæsningen af klassekampen – kan ikke kun beskrives negativt i form af *mindre socialisme*. Det må også beskrives positivt i form af en udvikling af helt nye ideologiske begreber. Udviklingen af disse nye begreber er det, jeg karakteriserer som en *kampen om sammenhængskraften*.

Der er tale om en ideologihistorisk analyse, som med udgangspunkt i Skinner fokuserer på den innovative ideologs *egen* udlægning af sine handlinger, men som inddrager begrebshistoriske overvejelser fra Koselleck, som gør det muligt at tolke udlægningen ud fra et aktuelt begreb ved at opstille et semantisk felt, som peger frem mod dannelsen af det aktuelle begreb. Ved på den måde at bruge et aktuelt begreb som prisme – frem for de traditionelle fløje inden for arbejderbevægelsen – og begrebshistorisk spore dets rødder, kan vi se, at der ideologisk er andet og mere på spil end blot revisionisme eller traditionel reformistisk socialisme.

Stauning pointerede, at for at arbejderklassen kunne føle sig solidarisk med resten af

befolkningen, krævede det politiske og sociale reformer. Disse idéer er i sig selv ikke socialistiske, men de trækker på en bestemt opfattelse af folket, som både en politisk og en social kategori, hvor sidstnævnte idealtypisk kan siges at være rundet af socialismen. Der er derfor ideologisk kontinuitet i forhold til det socialistiske udgangspunkt, men Staunings ideologiske udvikling er bredere og arbejder på den måde med helt nye idéer og begreber.

8.1. Den aktuelle debat i lyset af analysen

Opkomsten af begrebet sammenhængskraft er en helt ny måde at tænke politik på, som dog stadig er stærkt ideologisk. I 1995 udsendte en af regeringen nedsat velfærdskommission rapporten *Velstand og Velfærd*. Her påstås det, at hvis det resterende samfund oplever, at for mange modtager overførselsindkomster, som ikke har et reelt behov herfor, så vil velfærdssamfundet miste legitimitet:

Legitimitetsproblemet har ikke umiddelbart noget at gøre med marginalisering og udstødning fra arbejdsmarkedet. Men hvis problemet vokser sig stort, kan det blive lige så alvorligt og i værste fald true samfundets sociale sammenhængskraft. (Erhvervsministeriet, 1995: 289)

Her knyttes sammenhængskraft til fordelingen af de materielle ressourcer, og man benytter sig direkte af begrebet *social* sammenhængskraft. Ved velfærdsaftalen fra 2006 knyttes sammenhængskraft igen til samfundsøkonomien og beskæftigelsen. Men denne gang er ordet *social* fjernet og i stedet benytter man bare begrebet *sammenhængskraft*.

Den samlede aftale sikrer, at samfundsøkonomien i god tid indrettes efter de vilkår, der vil præge fremtiden, således at balancen og sammenhængskraften i det danske velfærdssamfund kan fastholdes, samtidig med at globaliseringens muligheder udnyttes bedst muligt[...]Øget beskæftigelse, lavere ledighed og færre passive overførselsmodtagere vil i sig selv bidrage til at styrke sammenhængskraften. (Finansministeriet, 2006: 10+91)

Man er gået fra at tale om *social sammenhængskraft* til simpelthen bare *sammenhængskraft*, selv om det ideologiske indhold er det samme. Selv om man kun bruger begrebet *sammenhængskraft*, så knytter argumenterne sig til idealtypen *social sammenhængskraft*, som jeg opstillede i analysen. Tilsvarende når Socialdemokraternes nuværende socialordfører, Mette Frederiksen, taler om sammenhængskraft:

Det samme er stigende ulighed. En udvikling, som understøtter de stadig større skel imellem mennesker og på sigt underminerer sammenhængskraften, er forkert. (Frederiksen, 2008)

Materiel ulighed skaber ”stadig større skel” som underminerer sammenhængskraften. Mette Frederiksen siger ikke det samme, som Stauning sagde i mellemkrigstiden. Virkeligheden er en helt anden, men argumentet har ideologiske rødder hos Stauning. Den måde Mette Frederiksen forstår begrebet er rundet af den ideologiske udvikling, som Stauning stod for. Begrebshistorisk er der forbindelse mellem hendes aktuelle brug af begrebet sammenhængskraft og det semantiske felt, som Staunings argumentation tog udgangspunkt i. Den ideologiske kontinuitet fra Stauning til brugen af begrebet i dag – som afspejles i analysens idealtype *social sammenhængskraft* – giver anledning til en påstand om, at Socialdemokratiet vandt *kampen om sammenhængskraften*. Men vi ser i den aktuelle debat, at denne forståelse udfordres af en brug af begrebet, der knytter sig til kultur og national identitet. Ralf Pittelkow og Karen Jespersen, som begge tidligere var tilknyttet venstrefløjen, var blandt de første til at bruge begrebet i en debat om kultur:

Forestillingen om adskilte og ligestillede kulturer fører til et samfund med fatal mangel på værdifællesskab, sammenhængskraft og social tillid. (Pittelkow & Jespersen, 2005: 100)

Denne brug af begrebet korresponderer med en idealtype, som faldt uden for min analyse – nemlig *kulturel sammenhængskraft*. Tilsvarende hos kulturforskeren Kasper Støvring:

At Danmark er et land med en stærk sammenhængskraft vil som sagt sige, at landet bygger på en stærk tillidskultur[...]Jeg vil imidlertid argumentere for, at sammenhængskraft hverken er politisk, retsligt eller økonomisk betinget, men derimod kulturelt betinget(Støvring, 2010: 19+11)

Her blive begrebet brugt i en argumentation, som knytter de normative prædikater *værdifællesskab* og *tillid* til kulturen og ikke økonomien. Faktisk ekspliciteres det, at sammenhængskraft ”hverken er politisk, retsligt eller økonomisk betinget”. Argumentationen er således direkte vendt mod opfattelser, som korresponderer med idealtyperne *politisk* og *social sammenhængskraft*.

Vi så i analysen, at Steincke forsøgte at afpolitisere begrebet: ”dybest set kan man akkurat lige saa godt kalde en saadan Lovgivning for konservativ, som man kan kalde den for radikal eller socialdemokratisk”(Rigsdagstidende, 1930-31: 2835). Tilsvarende forsøger Støvring i dag at gøre begrebet postideologisk:

Socialister, radikale og liberalister[...]begår alle den fejl, at de ser bort fra de kulturelle betingelser for sammenhængskraft, om det så sker på grund af uvidenhed eller ønsketænkning, dvs. ideologiske blokeringer. (Støvring, 2010: 17)

Min analyse viser, at der er ideologiske rødder – og dermed et ideologisk indhold – i den brug af begrebet, som knytter sig til idealtypen *social sammenhængskraft*, som vi ser i den aktuelle debat. Tilsvarende er det nærliggende at forvente, at Støvrings position knytter sig til en national konservativ ideologisk tradition¹⁴. Det ses deri, at for Stauning var sammenhængskraft noget *der skulle skabes* via politiske og sociale reformer, mens det hos Støvring og Pittelkow/Jespersen er noget *der skal bevares*. Det udstiller modsætningen mellem socialismens progressive indstilling og konservatismen, hvilket viser, at bag idéer om sammenhængskraft, som udlægges neutralt, lurer de klassiske ideologier.

Begge positioner ses i den aktuelle debat. Støvring udfordres eksempelvis i en kronik af lektor Lars Torpe, som argumenterer for, at ”Sammenhængskraft kommer af lighed”, hvor han trækker på begge af analysens idealtyper – *politisk* og *social sammenhængskraft*:

Ud fra denne tilgang bunder sammenhængskraften ikke i danskernes nationalkarakter, men i den måde demokratiet og velfærdsstaten har udviklet sig på i Danmark. (Torpe, 2010)

Kampen om folket viser, at forståelsen af sammenhængskraft afhænger af forskellige opfattelser af virkeligheden. Støvring kan med gode grunde argumentere for, at multikulturalismen truer sammenhængskraften, da hans opfattelse af folket er kulturelt bestemt. Omvendt kan Mette Frederiksen pege på uligheden i samfundet, da hun trækker på en materiel opfattelse af folket. De forskellige parter i debatten argumenterer alle rationelt, men gør det ud fra forskellige ideologiske præmisser, som illustreres i deres forståelse af begrebet folk. Der foregår således en aktuel kamp om ord og begreber, som vi kan blive klogere på ved at analysere begrebernes historiske og ideologiske forudsætninger. Her er den historiske kontekst altafgørende for vores forståelse af begreberne. Begrebet sammenhængskraft bliver relevant, når et fællesskab opleves som truet. Under Staunings formandskab blev sammenhængskraft modstillet de totalitære ideologier. I dag ser vi, at begrebet bliver modstillet multikulturalismen. Den historiske variation er central, men der er ideologisk kontinuitet, som viser, at begreberne ikke er neutrale. De idéer om sammenhængskraft, som vi ser hos eksempelvis Mette Frederiksen og Lars Torpe, er født i en bestemt kontekst. Nu ser vi nogle semantiske forskydninger, hvor den forståelse bliver udfordret af en position, som falder uden for min analyse, men som det er nærliggende at forvente, trækker på en nationalkonservativ ideologisk tradition. Analysen og den aktuelle brug af begrebet viser, at når først bestemte forestillinger har etableret sig, viser de sig at være sejlvandede. Staunings forståelse sejrede, men bliver nu udfordret. Politisk semantiske diskussioner er helt centrale i bestemmelsen af den politiske udvikling i et

¹⁴ Denne påstand kunne analyseres idéhistorisk ud fra samme metoder, som er benyttet i analysen, men med en anden case.

samfund, og tiden vil vise, hvilke af disse forestillinger, der denne gang vil dominere *kampen om sammenhængskraften*.

9. Konklusion

Det skal understreges, at det ikke har været hensigten at vise, hvad der sikrer sammenhængskraften i et samfund. Historikere kan argumentere for, at Staunings reformer rent faktisk hindrede splittelse i det danske samfund i 30'erne, og tilsvarende kan politologer i dag argumentere for, at kultur spiller en rolle for sammenhængskraften. Det ligger uden for den idehistoriske metodes grænser at tage stilling til disse spørgsmål. Hvad jeg har gjort i analysen er at vise, at brugen af begreberne ikke kan hævdes at være neutrale eller objektive. De indgår i en polemisk kontekst, som hele tiden ændrer sig. Ord og begreber ændrer betydning, og den måde vi forstår disse ord og begreber på, får også betydning for vores sociale virkelighed.

Ved at opstille et semantisk felt med udgangspunkt i begrebet sammenhængskraft, og med det som prisme foretage en begrebshistorisk og ideologihistorisk analyse af Socialdemokratiets ideologiske udvikling under Stauning, har jeg vist, at Stauning som innovativ ideolog indførte nogle nye idéer, som hidtil er blevet overset i idéhistoriske analyser af Socialdemokratiet i mellemkrigstiden. Disse idéer får man ikke øje på, når man kun tolker perioden via traditionelle analysebriller med udgangspunkt i socialismen. Ved at bruge et begreb, som endnu ikke var dannet, kan vi altså blive klogere på tidligere tiders politiske idéer og derved styrke vores idéhistoriske forståelse af bestemte perioder. Jeg har med andre ord taget et aktuelt begreb – sammenhængskraft, og benyttet det som prisme til at belyse Socialdemokratiets ideologiske udvikling under Stauning.

Analysen har videre vist, at via Kosellecks begrebshistoriske metoder kan vi redatere opkomsten af begrebet sammenhængskraft. Selv om ordet sammenhængskraft ikke blev brugt, så viser analysen, at vores datering af begrebet skal inddrage perioder før selve begrebsliggørelsen. Begrebet sammenhængskraft kan vi således spore tilbage til mellemkrigstiden, hvor en række idéer blev udviklet, som peger frem mod dannelsen af begrebet.

Denne udvikling har videre betydning for vores forståelse af begrebet i dag. Via Skinners ideologihistoriske metoder har analysen vist, at sammenhængskraft er ikke et neutralt begreb. En række af de positioner, vi ser i den aktuelle debat, trækker på en forståelse af begrebet sammenhængskraft, som vi kan spore tilbage til Stauning, som selv trak på en socialistisk arv. Den brug af begrebet bliver dog udfordret af en forståelse, som knytter sammenhængskraften til kultur og national identitet. Det sandsynliggør den påstand, at den aktuelle diskussion om sammenhængskraft et langt stykke hen af vejen er nye begreber bygget oven på de traditionelle ideologiske modsætninger. Den påstand kræver dog yderligere kvalificering ved at belyse de nye

positioner i debatten ud fra samme metodiske forskrifter, som jeg har benyttet. Kampen om at definere centrale begreber som eksempelvis sammenhængskraft – *Kampen om sammenhængskraften* – er helt central for vores politiske virkelighed. Idéhistorisk forskning kan her bidrage med ny viden, som kan gøre os klogere på, hvordan bestemte positioner og begreber er opstået.

Litteratur og kilder:

- **Bryld, Claus** (1976): *Det danske socialdemokrati og revisionismen*. København, Selskab til forskning i arbejderbevægelsens historie, GMT
- **Bryld, Claus** (1992): *Den demokratiske socialismes gennembrudsår*. København, Selskab til forskning i arbejderbevægelsens historie
- **Canovan, Margaret** (2005): *The People*. Cambridge, Polity Press
- **Durkheim, Émile** (2000): *Om den sociale arbejdsdeling*. København, Hans Reitzels Forlag
- **Erhvervsministeriet** (1995): *Velstand og Velfærd – en analysesammenfatning*. København, Statens Information
- **Ferguson, Adam** (2007): *An Essay on the History of Civil Society*. Cambridge University Press
- **Finansministeriet** (2006): *Aftale om fremtidens velstand og velfærd og investeringer i fremtiden*. København, Finansministeriet
- **Frisch, Hartvig** (1950) [1933]: *Pest over Europa*. København, Forlaget Fremad
- **Grelle, Henning** (2008): *Thorvald Stauning. Demokrati eller Kaos*. Jyllands-Postens Forlag
- **Hobbes, Thomas** (1997): *Leviathan*. W. W. Norton & Company, Inc.
- **Hume, David** (1985): *A Treatise of Human Nature*. London, Penguin Books
- **Korsgaard, Ove** (2004). *Kampen om Folket*. København, Gyldendel
- **Koselleck, Reinhart** (2007): *Begreb, tid og erfaring*. København, Hans Reitzels Forlag
- **Lidegaard, Bo** (2006). *Dansk udenrigspolitik historie bind 4 – Overleveren 1914-1945*. København, Gyldendal
- **Marx, Karl** (1971): *Kapitalen*. København, Rhodos
- **Marx, Karl og Engels, Friedrich** (1971): *Udvalgte skrifter Bind I*. København, Forlaget Tiden
- **Marx, Karl og Engels, Friedrich** (2005): *Das Kapital & Das Kommunistische Manifest*. Köln, Parkland Verlag
- **Ihalainen, Pasi & Palonen, Kari** (2009): Parliamentary Sources in the Comparative Study of Conceptual History: Methodological aspects and illustrations of a research proposal. *Parliaments, Estates & Representation* 29, 17-34.
- **Palonen, Kari** (2005): Political Theorizing as a Dimension of Political Life. *European Journal of Political Theory* 4, 351-366.
- **Pittelkow, Ralf & Jespersen, Karen** (2005): *De lykkelige danskere. En bog om sammenhængskraft*. København, Gyldendal
- **Skinner, Quintin** (2009a): *Politik og historie*. København, Hans Reitzels Forlag
- **Skinner, Quintin** (2009b): *The Foundations of Modern Political Thought. Volume 1*. Cambridge University Press

- **Smith**, Adam (1981): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Indianapolis, Liberty Fund
- **Stauning**, Thorvald [1923a] 2.oplag: *Parlamentarisme eller Diktatur? Kan Parlamentslede Helbredes?* København, Forlaget Fremad
- **Støvring**, Kasper (2010): *Sammenhængskraft*. København, Gyldendal
- **Thorup**, Mikkel (red.) (2006): *Den skotske oplysning*. Århus, Forlaget SLAGMARK
- **Togeby**, Lise (1968): *Var de så røde?* Fremads Fokusbøger
- **Tönnies**, Ferdinand (2001): *Community and Civil Society*. Cambridge University Press

Taler, foredrag og folketalingstaler

Thorvalds Staunings arkiv findes på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv

- **Rigsdagstidende** (1893-94): *Forhandlinger paa Landstinget. 46de ordentlige Samling 1893-1894*. København
- **Rigsdagstidende** (1898-99): *Forhandlinger paa Folketinget. 51de ordentlige Samling 1898-1899 III*. København
- **Rigsdagstidende** (1923-24): *Forhandlinger i Folketinget. 76de ordentlige Samling 1923-1924 I*. København
- **Rigsdagstidende** (1924): *Forhandlinger i Folketinget. Overordentlig Samling 1924*. København
- **Rigsdagstidende** (1929-30): *Forhandlinger i Folketinget. 82de ordentlige Samling 1929-30 I*. København
- **Rigsdagstidende** (1930-31): *Forhandlinger i Folketinget. 83de ordentlige Samling 1930-31 I*. København
- **Rigsdagstidende** (1932-33): *Forhandlinger i Folketinget. 85de ordentlige Samling 1932-33 II*. København
- **Stauning**, Thorvald (1923b): *Liberalismen og Socialisme*. Staunings arkiv, kasse 4
- **Stauning**, Thorvald (1923c): *Samfundsdrift Contra Privatdrift*. Staunings arkiv, kasse 4
- **Stauning**, Thorvald (1928): *Socialdemokratiet og internationale forhold*. Staunings arkiv, kasse 7
- **Stauning**, Thorvald (1932): *Skal vi tilstræbe Diktaturet?* Staunings arkiv, kasse 10
- **Stauning**, Thorvald (1933a): *Tale ved Grundlovsdag*. Staunings arkiv, kasse 10
- **Stauning**, Thorvald (1933b): *Tale i Slagelse om kriselovgivningen*. Staunings arkiv, kasse 10
- **Stauning**, Thorvald (1933c): *Tale om Demokratiet i Haderslev*. Staunings arkiv, kasse 10

- **Stauning**, Thorvald (1934a): *Betimeligheden af Rækkevidden af en Forfatningsændring*. Staunings arkiv, kasse 11
- **Stauning**, Thorvald (1934b): *Tale ved Journalistforbundet*. Staunings arkiv, kasse 11
- **Stauning**, Thorvald (1934c): *Staunings tale ved grundlovsfesten i Søndermarken*. Staunings arkiv, kasse 11
- **Stauning**, Thorvald (1934d): *Danmark i Tidens Strøm*. Staunings arkiv, kasse 11
- **Stauning**, Thorvald (1935a): *Radiotale før valget*. Staunings arkiv, kasse 12
- **Stauning**, Thorvald (1935b): *Den nye Tids Krav og Vilkaar*. Staunings arkiv, kasse 12
- **Stauning**, Thorvald (1935c): *6 Aars Socialdemokratisk Regering i Danmark*. Staunings arkiv kasse 12
- **Stauning**, Thorvald (1936a): *Tale ved Lockout-mødet*. Staunings arkiv, kasse 13
- **Stauning**, Thorvald (1936b): *Tale 1. maj 1936*. Staunings arkiv, kasse 13
- **Stauning**, Thorvald (1936c): *Tale i journalistforbundet*. Staunings arkiv, kasse 13
- **Stauning**, Thorvald (1937a): *Tale til DSU's kongres*. Staunings arkiv, kasse 14
- **Stauning**, Thorvald (1937b): *Tale 1. maj 1937*. Staunings arkiv, kasse 14
- **Stauning**, Thorvald (1939): *Tale 1. maj 1939*. Staunings arkiv, kasse 17
- **Steincke**, Karl Kristian (1934): *Radiotale om Socialreformen*.
http://danmarkshistorien.dk/uploads/tx_historydb/K._K._Steincke_1934.mp3 (besøgt 25/01-2011)

Partiprogrammer og hjemmesider:

Alle hjemmesider er besøgt d.25/01-2011

- **Socialdemokratiet** (1876): *Program og Love for Det socialdemokratiske Arbejderparti vedtagne på Partiets Kongres d. 6-8 Juni 1876*:
http://www.kb.dk/erez4/fsi4/fsi.swf?pages_server=http://www.kb.dk/erez4&pages_dir=online_master_arkiv_2/non-archival/PLG/Partiprogrammer/Socialdemokratiet/so1876/&cfg=pages_presets/erez_defaults.fsi&pages_InitialPage=0&pages_AutoCropPages=0&MouseModes_Mode2=0&plugins=resize
- **Socialdemokratiet** (1913): *Program og Love for Socialdemokratiet i Danmark: Vedtaget af Kongressen 1913*:
http://www.kb.dk/image_client_static/default/viewer/?viewerPagesUrl=online_master_arkiv_2/non-archival/PLG/Partiprogrammer/Socialdemokratiet/so1913/&viewerPgNumber=0&viewerR2L=false
- **Socialdemokratiet** (1923): *Program og Love for Socialdemokratiet i Danmark: Vedtaget af Kongressen 1923*:

http://www.kb.dk/image_client_static/default/viewer/?viewerPagesUrl=online_master_arkiv_2/non-archival/PLG/Partiprogrammer/Socialdemokratiet/so1923/&viewerPgNumber=0&viewerR2L=false

- **Socialdemokratiet** (1934): *Danmark for Folket*.

http://www.kb.dk/erez4/fsi4/fsi.swf?pages_server=http://www.kb.dk/erez4&pages_dir=online_master_arkiv_2/non-archival/PLG/Partiprogrammer/Socialdemokratiet/so1934/&cfg=pages_presets/erez_defaults.fsi&pages_InitialPage=0&pages_AutoCropPages=0&MouseModes_Mode2=0&plugins=resize

- **Frederiksen**, Mette (2008): *10 socialdemokratiske teser for et bedre Danmark*

<http://www.socialdemokraterne.dk/default.aspx?site=mettefrederiksen&func=article.view&id=711407&menuID=711245&menuAction=select&topmenuID=711245>

- **Torpe**, Lars (2010): *Sammenhængskraft kommer af lighed*. Kronik i Politiken, 29. Maj

<http://politiken.dk/debat/analyse/ECE982682/sammenhaengskraft-kommer-af-lighed/>

Peter Christian Baggesgaard Hansen

31/01-2011